

Obsah

I	Společné povinné okruhy	3
1	Základy složitosti a vyčíslitelnosti	4
1.1	Výpočetní modely (Turingovy stroje, RAM).	4
1.2	Rekurzivní a rekurzivně spočetné množiny.	4
1.3	Algoritmicky nerozhodnutelné problémy (halting problem).	4
1.4	Nedeterministický výpočetní model.	4
1.5	Základní třídy složitosti a jejich vztahy.	4
1.6	Věty o hierarchii.	4
1.7	Úplné problémy pro třídu NP, Cook-Levinova věta.	4
1.8	Pseudopolynomiální algoritmy, silná NP-úplnost.	4
1.9	Aproximační algoritmy a schémata.	4
2	Datové struktury	5
2.1	Vyhledávací stromy ((a,b)-stromy, Splay stromy).	5
2.2	Haldy (regulární, binomiální).	5
2.3	Hašování, řešení kolizí, univerzální hašování, výběr hašovací funkce.	5
2.4	Analýza nejhoršího, amortizovaného a očekávaného chování datových struktur.	5
2.5	Chování a analýza datových struktur na systémech s paměťovou hierarchií.	5
II	Inteligentní agenti	6
3	Přírodou inspirované počítání	7
3.1	Genetické algoritmy, genetické a evoluční programování.	7
3.1.1	Evoluční algoritmy	7
3.1.2	Genetické algoritmy (GA)	8
3.1.3	Genetické programování (GP)	8
3.1.4	Evoluční programování (EP)	8
3.2	Teorie schémat, pravděpodobnostní modely jednoduchého genetického algoritmu.	9
3.2.1	Schémata	9
3.2.2	Pravděpodobnostní modely	11
3.3	Evoluční strategie, diferenciální evoluce, koevoluce, otevřená evoluce.	12
3.3.1	Evoluční strategie	12
3.3.2	Diferenciální evoluce	14
3.3.3	Koevoluce	14
3.3.4	Otevřená evoluce	15
3.4	Rojové optimalizační algoritmy.	15
3.4.1	Optimalizace hejnem částic	15
3.4.2	Další rojové optimalizační algoritmy	16
3.5	Memetické algoritmy, hill climbing, simulované žhání.	16
3.6	Aplikace evolučních algoritmů (evoluce expertních systému, neuroevoluce, řešení kombinatorických úloh, vícekritériální optimalizace).	18
3.6.1	Evoluce expertních systémů	18
3.6.2	Neuroevoluce	20

3.6.3	Řešení kombinatorických úloh	21
3.6.4	Vícekritériální optimalizace (MOEA – Multi-objective EA)	24
III	Strojové učení	27
4	Strojové učení a jeho aplikace	28
4.1	Strojové učení; prohledávání prostoru verzí, učení s učitelem a bez učitele, pravděpodobnostní přístupy, teoretické aspekty strojového učení.	28
4.2	Evoluční algoritmy; základní pojmy a teoretické poznatky, hypotéza o stavebních blocích, koevoluce, aplikace evolučních algoritmů.	28
4.3	Strojové učení v počítačové lingvistice a algoritmy pro statistický parsing.	28
4.4	Pravděpodobnostní algoritmy pro analýzu biologických sekvencí; hledávání motivů v DNA, strategie pro detekci genů a predikci struktury proteinů.	28
5	Neuronové sítě	29
5.1	Neurofyziologické minimum.	29
5.1.1	Mozek	29
5.1.2	Neuron	29
5.1.3	Přenos signálu	30
5.1.4	Paměť	31
5.2	Modely pro učení s učitelem, algoritmus zpětného šíření, strategie pro urychlení učení, regularizační techniky a generalizace.	32
5.2.1	Modely pro učení s učitelem	32
5.2.2	Algoritmus zpětného šíření (Backpropagation)	35
5.3	Asociativní paměti, Hebbovské učení a hledání suboptimálních řešení, stochastické modely.	37
5.4	Umělé neuronové sítě založené na principu učení bez učitele.	37
5.5	Modulární, hierarchické a hybridní modely neuronových sítí.	37
5.6	Genetické algoritmy a jejich využití při učení umělých neuronových sítí.	37

Část I

Společné povinné okruhy

Kapitola 1

Základy složitosti a vyčíslitelnosti

- 1.1 Výpočetní modely (Turingovy stroje, RAM).
- 1.2 Rekurzivní a rekurzivně spočetné množiny.
- 1.3 Algoritmicky nerozhodnutelné problémy (halting problem).
- 1.4 Nedeterministický výpočetní model.
- 1.5 Základní třídy složitosti a jejich vztahy.
- 1.6 Věty o hierarchii.
- 1.7 Úplné problémy pro třídu NP, Cook-Levinova věta.
- 1.8 Pseudopolynomiální algoritmy, silná NP-úplnost.
- 1.9 Aproximační algoritmy a schémata.

Kapitola 2

Datové struktury

- 2.1 Vyhledávací stromy ((a,b)-stromy, Splay stromy).
- 2.2 Haldy (regulární, binomiální).
- 2.3 Hašování, řešení kolizí, univerzální hašování, výběr hašovací funkce.
- 2.4 Analýza nejhoršího, amortizovaného a očekávaného chování datových struktur.
- 2.5 Chování a analýza datových struktur na systémech s paměťovou hierarchií.

Část II

Inteligentní agenti

Kapitola 3

Přírodou inspirované počítání

3.1 Genetické algoritmy, genetické a evoluční programování.

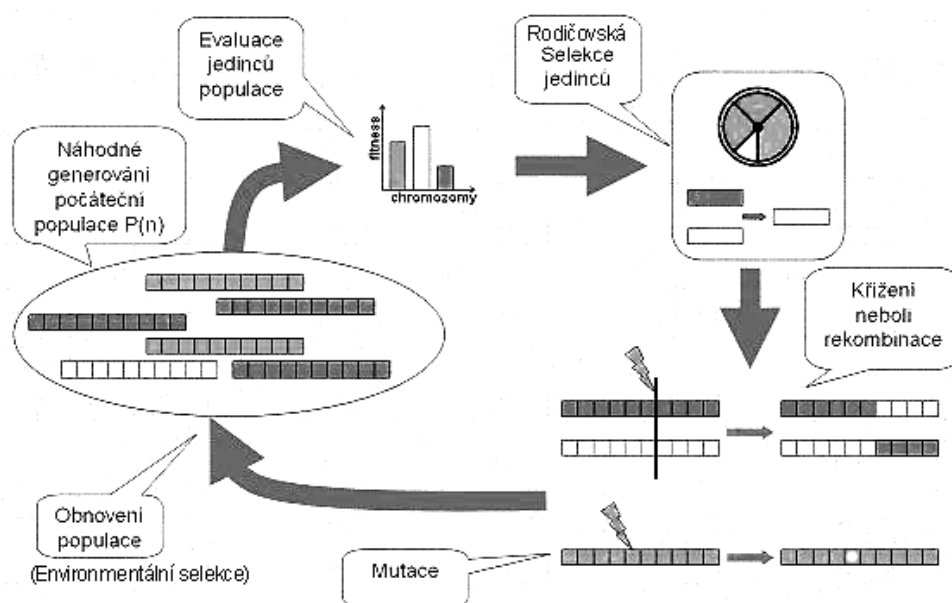
3.1.1 Evoluční algoritmy

Evoluční algoritmy (EA) je souhrnné označení pro všechny výpočetní metody inspirované evolucí. Historicky se nejdříve paralelně vyvíjely 3 metodiky: genetické algoritmy, evoluční strategie a evoluční programování. Až později došlo k jejich seskupení pod společný zastřešující název: evoluční algoritmy (někdy také evoluční počítání).

EA jsou populační stochastické prohledávací algoritmy. Obecně se hodí spíše označení meta-algoritmus, jelikož pro specifické problémy se vytváří doménově specifické varianty EA s doménově danou reprezentací a vlastními implementacemi evolučních operátorů. Obecně platí „no free lunch theorem“ – tj. neexistuje jeden ultimátní nejlepší algoritmus pro všechny typy problémů.

Základní struktura obecného EA je následující:

1. vytvoř náhodnou iniciální populaci $P(t = 0)$, ohodnot $P(0)$
2. dokud není splněna ukončovací podmínka:
 - (a) rodičovská selekce podle fitness
 - (b) křížení s pravděpodobností p_c
 - (c) mutace s pravděpodobností p_m
 - (d) ohodnocení nové populace, environmentální selekce do $P(t + 1)$

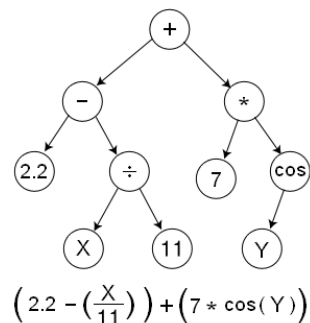

3.1.2 Genetické algoritmy (GA)

Původní Hollandův GA (dnes označován jako Simple GA, SGA) je nejstarší a nejjednodušší varianta EA, jejímž klíčovým rysem je to, že jedinci jsou **binární řetězce**. Používá ruletovou selekci (rodičovskou, environmentální se nepoužívá), 1-bodové křížení, bitové mutace (viz níže). V původním Hollandově návrhu je i operátor *inverze*, který obrátí část řetězce, ovšem se zachováním významu bitů. Inverze se ukázala být nevýhodnou.

3.1.3 Genetické programování (GP)

Tento pojem označuje genetické algoritmy, v nichž je jedincem v populaci počítačový **program**. Myšlenkou tedy je, že budeme evolvovat počítačový kód, který za nás bude řešit problémy. Duchovním otcem GP je John Koza. V jeho původní práci jsou programy reprezentovány jako syntaktické stromy, kde listy jsou proměnné a konstanty, vnitřní uzly jsou operace. **Křížení** je výměna podstromu, **mutací** se používá několik typů: mutace konstant, výměna uzlu stejné arity, permutace podstromů, záměna neterminálu za terminál apod. **Fitness** je poměrně jednoduchá: spustit vygenerovaný program na testovacích datech a ohodnotit, nakolik řeší daný problém.

Vylepšení základního principu je použití **automaticky definovaných funkcí (ADF)**. To jsou samostatné stromy, které mají omezenou množinu terminálů i neterminálů a jsou charakterizovány svou aritou. Volání nějaké ADF je pak novým terminálem, který se může vyskytnout v listech. Celý program pak sestává z hlavního stromu a několika vedlejších stromů ADF. Genetické operace GP pracují buď jen v rámci hlavního programu nebo v rámci ADF.

GP se často potýká s problémem bobtnání (**bloat**), tj. programy mají tendenci narůstat. V praxi se to řeší restrikcí velikosti či hloubky stromu, a to buď jako penalizující člen ve fitness a nebo jako kontrola (a případná eliminace) nově vznikajících jedinců. Zavádí se taky *anti-bloat* operátory, tedy křížení a mutace, které jedince nezvětšují, případně jej rovnou zmenšují.

Kromě stromů lze použít i jiné struktury. „Cestou dolů“ jsou **lineární GP**, tj. program je lineární sekvence příkazů. To vede k jednodušším operátorům i celkové reprezentaci, rovněž rychlejší emulaci běhu; nicméně je tu velké riziko toho, že vznikne nesmyslný program. „Cestou nahoru“ jsou **grafové GP**, kde program je (často acyklický) graf. Vznikly nejprve jako rozšíření na paralelní programy, později získaly obecnější tvar a dnes se používají např. pro evoluci obvodů či neuronových sítí. Kvůli větší komplexitě reprezentace jsou komplikovanější i genetické operátory.

3.1.4 Evoluční programování (EP)

Evoluční programování je jeden z nejstarších směrů vývoje evolučních algoritmů, dokonce ještě o něco starší než Hollandovy GA (60. léta). Průkopníkem je Lawrence Fogel. Zásadní myšlenkou je vyvinout „umělou inteligenci“, konkrétně agenta, který bude umět předpovídat stav prostředí – jinými slovy bude umět odvodit patřičnou akci v reakci na prostředí, v němž se nachází. Agent je zde reprezentován **konečným automatem**, prostředí je pak **sekvence symbolů konečné abecedy**.

Samotná evoluce pak vypadá takto: jedinci v populaci jsou konečné automaty, těm jsou předkládány vstupy. Jejich výstup je vždy porovnán s následujícím vstupem v posloupnosti. Fitness je úspěšnost predikce, přičemž se může měřit různě: vše nebo nic, absolutní chyba, mean square error. Často je do fitness započítána i velikost automatu.

Každý automat podstoupí mutaci, která může mít různou „intenzitu“ – od malých, „kosmetických“ změn po radikální. Příklady mutací jsou: změna výstupního symbolu, změna následného stavu, přidání stavu, odebrání stavu, změna počátečního stavu, ... Noví jedinci jsou ohodnoceni a poté je vybráno (z nových i starých najednou) N jedinců do nové populace. Výběr probíhá buď turnajem, nebo deterministicky (tj. vezme se N nejlepších jedinců. (Pozn.: V původním algo-

ritmu není nijak omezeno, kolik potomků může být vygenerováno z jednoho rodiče, ani že velikost populace musí zůstat konstantní.)

Křížení neexistuje (!).

V dnešní době se EP vyvinulo do obecnější podoby. Zakódování jedinců je velmi benevolentní a mělo by být přirozené pro daný problém (často genotyp = fenotyp). Používá se více „chytrých mutací“, které jsou těsně přizpůsobeny problému a dané reprezentaci. Křížení se typicky nepoužívá. Rodičovská selekce je prostá: každý jedinec se vybere právě jednou. Environmentální selekce je turnajová na spojené populaci rodičů a potomků.

Jelikož se EP vyvíjelo paralelně s GA i ES, jsou mezi nimi nevyhnutelně mnohé podobnosti. Pojďme si tyto metody porovnat.

EP vs. GA

V GA jsou jedinci sekvence symbolů abecedy, původně pouze binární, dnes už vcelku libovolné. V EP není žádné omezení na podobu reprezentace a typicky je přizpůsobena problému (jedinec může být např. neuronová síť).

Mutace funguje rovněž trochu jinak. V EP máme škálu mutací od malých změn až po radikální zásahy, přičemž pravděpodobnost aplikace mutace je nepřímě úměrná její závažnosti. Celková závažnost mutací se rovněž může snižovat v průběhu konvergence k optimálnímu řešení.

Zjevným rozdílem je rovněž absence křížení u EP.

EP vs. ES

Pokud je jedincem v EP posloupnost reálných čísel, začínají být velice podobné evolučním strategiím. EP dokonce také mohou být *self-adaptive*, tj. jedinec nese kromě genotypu i parametry ovlivňující evoluci, konkrétně míru závažnosti mutací (rozptyl gaussovske mutace).

Existují však rozdíly: EP používá turnajovou selekci, ES deterministicky odstraňuje dané množství nejhorších řešení. Druhým rozdílem je absence křížení u EP, zatímco ES je často implementuje.

Význam křížení

Malá odbočka: trpí EP tím, že nemá křížení? Pomáhá vlastně křížení, nebo stačí mutace? Jones (1995) provedl tzv. „headless chicken experiment“: porovnával klasické GA a GA, kde je klasické křížení nahrazeno „náhodným křížením“. To funguje tak, že se dva vybraní jedinci nezkříží mezi sebou, namísto toho se pro každého z nich vygeneruje partner jako náhodná sekvence z domény (tj. například náhodný binární vektor správné délky). Pak se provede jednobodové křížení a od každého rodiče se vybere jeden potomek. Jones označil tento operátor jako *headless chicken* – stejně jako bezhlavé kuře pobíhající po dvorku není doopravdy kuře (protože mu něco důležitého chybí), tak ani toto „náhodné křížení“ není vlastně křížení, protože při něm vůbec nedochází ke kontaktu mezi jedinci. Jedná se ve skutečnosti o jakousi makromutaci.

Pointou experimentu bylo porovnat výkonnost obou variant a určit, nakolik opravdové křížení skutečně pomáhá. Závěrem bylo konstatování, že pokud má problém jasně definované stavební bloky, pak křížení skutečně pomáhá (především na začátku evoluce), zatímco pokud nejsou bloky zřejmé, pak křížení příliš nepomáhá (výkon obou variant byl srovnatelný).

3.2 Teorie schémat, pravděpodobnostní modely jednoduchého genetického algoritmu.

3.2.1 Schémata

Schéma v kontextu genetických algoritmů (tj. jedinec je slovo v abecedě $\{0,1\}$) je reprezentace množiny jedinců jako slova v abecedě $\{0,1,*\}$, kde $*$ označuje libovolný symbol („žolík“). Například schéma $0*11*$ reprezentuje množinu jedinců $\{00110, 00111, 01110, 01111\}$. Platí následující:

- schéma s r $*$ reprezentuje 2^r jedinců

- jedinec délky m je reprezentován 2^m schématy
- je 3^m schémat délky m
- v populaci velikosti n je 2^m až $n \cdot 2^m$ schémat

Pro schéma S lze definovat následující vlastnosti:

Řád schématu $o(S)$: počet pevných pozic (0 a 1)

Definující délka $d(S)$: vzdálenost mezi první a poslední pevnou pozicí

Fitness $F(S)$ průměrná fitness odpovídajících jedinců v populaci

Věta o schématech (VoS): *Krátká schémata s nadprůměrnou fitness a malým řádem se v populaci během GA exponenciálně množí.*

Důkaz. Budeme zkoumat, co se děje s konkrétním schématem S během selekce, křížení a mutace.

Nechť $P(t)$ je populace v čase t , n je velikost populace, m je délka jedinců v populaci, $C(S, t)$ je četnost schématu S v populaci $P(t)$ (tj. počet jedinců v $P(t)$ reprezentovaných S). Budeme odhadovat $P(S, t+1)$.

Selekce: Schéma S má pravděpodobnost vybrání

$$p_s(S) = \frac{F(S)}{\sum_{u \in P(t)} F(u)}$$

Tedy

$$C(S, t+1) = C(S, t) \cdot n \cdot p_s(S)$$

neboť provádím n výběrů do nové populace pomocí ruletové selekce, přičemž na ruletě zabírají jedinci odpovídající schématu S právě $C(S, t) \cdot p_s(S)$ procent místa. Ekvivalentně lze psát

$$C(S, t+1) = C(S, t) \cdot \frac{F(S)}{\frac{\sum_{u \in P(t)} F(u)}{n}} = C(S, t) \cdot \frac{F(S)}{F_{avg}(t)}$$

kde $F_{avg}(t)$ označuje průměrnou fitness v populaci $P(t)$.

Představme si, že schéma S je nadprůměrné o ε %, tj. $F(S) = F_{avg}(t) + \varepsilon \cdot F_{avg}(t)$. Pak

$$C(S, t+1) = C(S, t)(1 + \varepsilon)$$

$$C(S, t+1) = C(S, 0)(1 + \varepsilon)^t$$

Tedy četnost nadprůměrných schémat roste geometrickou řadou.

Křížení: Předpokládáme klasické jednobodové křížení. Pravděpodobnost, že schéma S křížení nepřežije, je

$$p_{death}(S) = \frac{d(S)}{m-1}$$

a tedy pravděpodobnost přežití je

$$p_{surv}(S) \geq 1 - p_c \cdot \frac{d(S)}{m-1}$$

kde p_c je pravděpodobnost křížení. Všimněte si nerovnosti: je totiž šance, že i když se bod křížení „trefí“ dovnitř schématu, tak část doplněná s druhého rodiče bude pořád odpovídat schématu a celkově tedy schéma přežije. Zjevné je to například při křížení dvou totožných jedinců (tam schéma přežije vždy).

Mutace: Pravděpodobnost změny jednoho bitu je p_m , pravděpodobnost přežití schématu je tedy

$$p_{surv}(S) = (1 - p_m)^{o(S)}$$

$$p_{surv}(S) \approx 1 - p_m \cdot o(S)$$

Poslední aproximace funguje pro $p_m \ll 1$.

Dohromady tedy dostáváme:

$$C(S, t+1) \geq C(S, t) \cdot \frac{F(S)}{F_{avg}(t)} \cdot \left(1 - p_c \cdot \frac{d(S)}{m-1} - p_m \cdot o(S)\right)$$

□

Hypotéza o stavebních blocích (HoSB) GA hledá suboptimální řešení problému rebinací krátkých, nadprůměrných s malým řádem schémat („building blocks“).

Důsledky VoS

GA pracuje s n jedinci, ale implicitně vyvíjí mnohem více schémat: 2^m až $n2^m$ (implicitní paralelismus). Holland tvrdí, že za splnění jistých předpokladů ($n = 2^m$, schémata zůstávají nadprůměrná, ...) platí, že počet schémat, kterým se v GA dostává exponenciálního růstu je úměrný n^3 .

GA také optimálně řeší problém explorace a exploatace, což lze ukázat na analogii s tzv. **2-rukým banditou**: *Mám N mincí, ruce bandity (= hrací automat) vyplácí se střední hodnotou m_1 resp. m_2 a rozptylem s_1 resp. s_2 , cílem je maximalizovat zisk. Analytickým řešením je alokovat exponenciálně více pokusů pro právě vyhrávající ruku.* GA rovněž alokuje exponenciálně mnoho nadějným schématům. Nejdříve se myslelo, že GA hraje 3^m -rukého banditu, tj. všechna schémata jsou konkurenční ruce. Ve skutečnosti se hraje více her, v nichž schémata soutěží o konfliktní pevné pozice: schémata řádu k soutěží právě o těch k pozic – hrají spolu 2^k -rukého banditu. To stále není úplně přesné, protože na rozdíl od bandity, kde jsou ruce nezávislé, nesampluje GA schémata nezávisle.

Problémem také je, že GA často neodhadne správně skutečnou fitness schémat. Např. je-li $F(111*...*) = 2$, $F(0*...*) = 1$ a jinak $F(x) = 0$, pak platí $F(1*...*) = \frac{1}{2}$, $F(0*...*) = 1$. Jenže GA odhadne $F(1*...*) \approx 2$, protože $111*...*$ v populaci převáží. Tomuto se říká *kolaterální konvergence*, tj. jakmile se někde začne konvergovat, už nejsou schémata samplována rovnoměrně a fitness se neodhadne správně. Podobným problémem je velký rozptyl fitness (např. $1*...*$ z předchozího příkladu). GA bude nejspíše konvergovat tam, kde je fitness větší → chybný odhad statické fitness.

3.2.2 Pravděpodobnostní modely

Od 90. let se objevují snahy přesně modelovat chování GA, konkrétně: jak přesně vypadají populace, zobrazení přechodu k další populaci, vlastnosti tohoto zobrazení, asymptotické chování jednoduchého GA. Existují modely pro konečné i nekonečné populace.

Ještě jednodušší jednoduchý GA (JJJGA)

Pro jednodušší tvorbu modelů byl původní jednoduchý GA ještě o něco zjednodušen a formalizován takto:

- inicializuj náhodnou počáteční populaci binárních řetězců x délky l
- dokud nenajdeš dost dobré x :
 - dokud nenaplníš novou populaci:
 - * vyber selekci 2 jedince, zkříž je s pravděpodobností p_c , jednoho potomka zahod'
 - * mutuj každý bit nového řetězce s pravděpodobností p_m
 - * vlož do nové populace

Analýza

Každý jedinec je tedy binární řetězec délky l , což lze chápat jako binární zápis nějakého čísla $[0, \dots, 2^l - 1]$ (např. 00000111 je 7). Populace v čase t je reprezentována dvěma vektory $p(t)$ a $s(t)$, oba délky 2^l . Číslo $p_i(t)$ vyjadřuje, kolik procent populace zabírá řetězec i ; číslo $s_i(t)$ vyjadřuje pravděpodobnost selekce řetězce i .

Dále definujeme matici F takto: $F(i, i) = f(i)$; $F(i, j) = 0$ pro $i \neq j$. Hodnota $f(i)$ je fitness jedince i . Pak můžeme definovat vztah vektorů $s(t)$ a $p(t)$ jako

$$s(t) = \frac{F \cdot p(t)}{\sum_{j=0}^{2^l-1} F(j, j) \cdot p_j(t)}$$

Naším ideálem je definovat matici G , která realizuje jeden krok JJGA, tj. $p(t+1) = G \cdot p(t)$, nebo obdobně $s(t+1) = G \cdot s(t)$. Toto zobrazení bude fungovat jako složení dvou dílčích zobrazení: matice F (fitness) a matice M (mutace a křížení).

Nejprve uvažme $G = F$ (tj. nemáme žádné genetické operátory). Platí $E(p(t+1)) = s(t)$, kde E je střední hodnota. Pak díky $s(t+1) \sim F \cdot p(t+1)$ (liší se jen o multiplikativní odchylku) můžeme psát $E(s(t+1)) \sim F \cdot s(t)$. V případě konečné populace nám výběrové chyby mohou způsobit odchylku od $E()$, obecně čím větší populace, tím menší odchylka. U nekonečné populace by to bylo přesné.

Nyní se podívejme na situaci $G = M$, tedy neřešíme selekci. Zde využijeme pomocnou veličinu $r(i, j, k)$, která udává pravděpodobnost, že z i a j vznikne k . Když tuto veličinu známe, pak lze vyjádřit

$$E(p_k(t+1)) = \sum_{i=0}^{2^l-1} \sum_{j=0}^{2^l-1} s_i(t) \cdot s_j(t) \cdot r(i, j, k)$$

Funkci $r(i, j, k)$ lze analyticky spočítat.¹

Závěr: JJGA pracující prostřednictvím G je dynamický systém, $p(t)$ či $s(t)$ jsou body (trajektorie). Neznáme jeho pevné body, můžeme však vyjádřit pevné body jednotlivých zobrazení: Pevné body F jsou populace se stejnou fitness, stabilní pevný bod F je maximální stejná fitness. (Jediný) pevný bod M : stejné pravděpodobnosti s (resp. stejné zastoupení jedinců p). Kombinace míchání M a ostření F odpovídá fenoménu *punctuated equilibria* (známe z biologie).

Konečné populace

Pro konečné populace lze definovat GA jako *markovovský řetězec*, tj. stochastický proces v systému se stavy a přechody mezi stavy s definovanými pravděpodobnostmi. Pravděpodobnost přechodu závisí vždy pouze na předchozím stavu. Jeden stav systému je jedna konkrétní populace. Populací o n jedincích délky l je $N = \binom{n+2^l-1}{2^l-1}$, matice pravděpodobností přechodů je $N \times N$, podrobnější rozbor opět v Nerudových slajdech.

Dokázala se korespondence ideálního JJGA s nekonečnou populací a modelu s konečnou populací (pro $n \rightarrow \infty$).

3.3 Evoluční strategie, diferenciální evoluce, koevoluce, otevřená evoluce.

3.3.1 Evoluční strategie

Evoluční strategie (ES) je metoda pro optimalizaci reálných funkcí, která je výjimečná tím, že jako první používala *self-adaptation*, tj. parametry evoluce byly součástí jedince – šlo tedy o „evoluci evoluce“. Evolvovaný jedinec se tedy skládá z **genetických parametrů** ovlivňujících chování a **strategických parametrů** ovlivňujících evoluci.

¹<http://ktiml.mff.cuni.cz/~neruda/eva2-13.pdf>

Vznikly v 60. letech, autoři **Rechenberg a Schwefel**. ES jsou jedna z větví evolučních algoritmů (anglicky se jako „umbrella term“ používá buď *Evolutionary Algorithms* nebo *Evolutionary Computation*), nicméně nevyčlenily se v průběhu, jak by se dalo čekat. ES se vyvíjely paralelně s GA a EP (evolučním programováním), až později došlo k seskupení těchto tří metod pod jeden společný obor.

Notace

M počet jedinců v populaci

L počet vznikajících potomků

R počet rodičů každého nového jedince

Doporučení: $M > 1$, $L > M$ aby se vytvořily různé selekce (např. $L \approx 7 \cdot M$)

Varianty

$(M+L)$ ES – M jedinců do nové populace je vybráno z $M+L$ starých i nových jedinců

(M,L) ES – M nových jedinců je vybráno jen z L nových potomků (tato varianta se ukázala být robustnější vůči uvíznutí v lokálních extrémech)

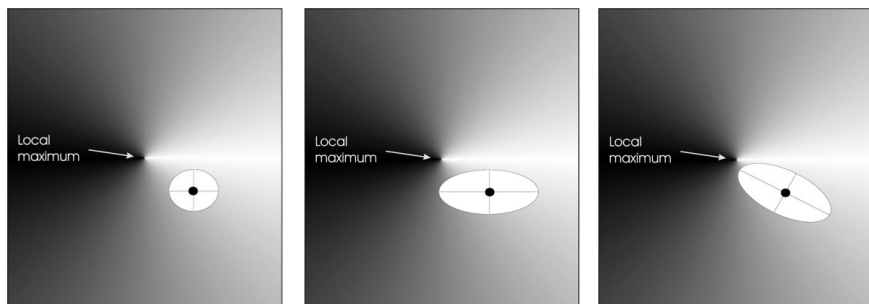
Kódování, genetické operátory

Jedinec je tvaru $C(i) = [G_n(i), S_k(i)]$, $k \in \{1, n, 2n\}$, tedy první část je samotný genotyp, druhá část jsou parametry evoluce, konkrétně **hodnoty standardních odchylek floating point mutací**. Podle hodnoty k rozlišujeme 3 varianty:

$k=1$: jedna společná odchylka pro všechny parametry

$k=n$: nekorelované mutace; geometricky se mutuje po elipse rovnoběžné s osami

$k=2n$: korelované mutace, odpovídají mutování z n -rozměrného normálního rozdělení. Pro uložení korelační matice stačí n -rozměrný vektor (???). Tato matice odpovídá matici rotace (tj. elipsa se natočí v optimálním směru).

Populační cyklus vypadá takto:

```

1 n=0, randomly init population P[n] of size M
2 evaluate fitness of individuals in P[n]
3 while not good enough:
4     repeat L times:
5         choose R parents
6         crossover, mutate, evaluate new individual
7     choose M new individuals (by the type of ES)
8     n++

```

Nový jedinec je akceptován pouze tehdy, je-li lepší než rodič – pak rodiče nahradí.

Mutace jedince probíhá takto: *genetické* parametry (genotyp) jsou změněny přičtením náhodného čísla s norm. rozdělení s příslušnou odchylkou (a případně i rotací). *Strategické* parametry = odchylky jsou zvětšeny nebo zmenšeny podle „pravidla 1/5“, což heuristika, která říká, že nejlepší

je, když má mutace úspěšnost 20 % (tzn. při menší zvyš odchylku, při větší sniž). V případě varianty s rotacemi jsou mezi strategickými parametry také hodnoty rotací – ty se mutují jednoduše přičtením náhodného čísla z $N(0,1)$.

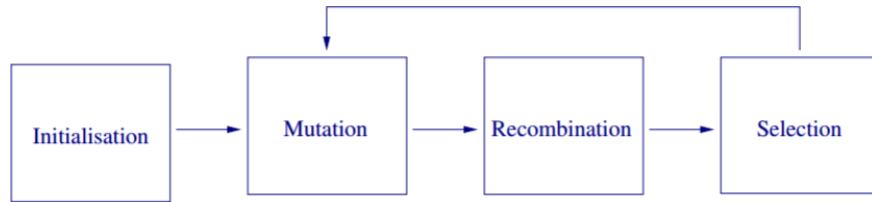
Křížení je uniformní, typicky více rodičů. Podle velikosti R mluvíme o lokálním ($R=2$) nebo globálním ($R=M$). Může být diskretní (použij hodnotu náhodně vybraného rodiče) nebo aritmetické (průměr).

CMA-ES

Dnes nejkompaktnější verzí je **CMA-ES** (Correlation Matrix Adaptation ES). Udržuje se korelační matice proměnných, která se inkrementálně aktualizuje po každém kroku metodou maximum-likelihood.

3.3.2 Diferenciální evoluce

Alternativní algoritmus spojitě optimalizace, který funguje dobře i pro funkce které jsou nediferencovatelné, nespojitě, zašuměné, neseparabilní nebo vysoce podmíněné. Každý jedinec prochází opakovaně cyklem **mutace** → **křížení** → **selekce**. Během mutace dochází k posunu „podle ostatních“, tj. jedinec se posouvá ve směru populace. DE je také invariantní vůči rotaci či škálování prohledávaného prostoru.

Mutace

V populaci p zvolíme pro jedince $x_{i,p}$ tři různé jedince: $x_{a,p}$, $x_{b,p}$ a $x_{c,p}$. Definujeme donora:

$$v_{i,p+1} = x_{a,p} + F \cdot (x_{b,p} - x_{c,p})$$

kde $F \in \langle 0; 2 \rangle$ je parametr mutace.

Křížení

Uniformní křížení původního jedince s donorem. Parametr C určuje pravděpodobnost změny, $rand_{ij} \in \langle 0, 1 \rangle$ je pseudonáhodné číslo. Číslo I_{rand} je náhodný index z $\langle 1, 2, \dots, D \rangle$, kde D je délka jedince. Pak vytvoříme pokusný vektor $u_{i,p+1}$ jako:

$$u_{i,p+1}[j] = v_{i,p+1}[j] \leftrightarrow rand_{ji} \leq C \vee j = I_{rand}$$

$$u_{i,p+1}[j] = x_{i,p}[j] \leftrightarrow rand_{ji} > C \wedge j \neq I_{rand}$$

Díky I_{rand} je zajištěno, že ve výsledku bude aspoň jeden prvek z donora.

Selekce

Jako nový jedinec $x_{i,p+1}$ se vezme lepší (dle fitness) z dvojice $x_{i,p}$, $u_{i,p+1}$.

3.3.3 Koevoluce

Situace, kdy se dva či více druhů vyvíjí závisle na sobě, tj. fitness jedince není závislá pouze na prostředí, ale především na interakci s jinými jedinci (tzv. *kontextová fitness*). Rozlišujeme koevoluci **kooperativní** a **kompetitivní**. Typickým modelem kompetitivní koevoluce je tzv. **dravec-kořist** (predator-prey). Kompetitivně lze rovněž vyvíjet strategie pro nejruznější hry - např. dáma apod.

3.3.4 Otevřená evoluce

Evoluce bez konce, tj. neexistuje ukončovací podmínka ani optimální řešení, neboť fitness funkce je *dynamická*. Často je dynamické i kódování jedince – např. pokud u neuroevoluce mohou síti ubývat a přibývat neurony či synapse.

Míra změn fitness může být různá:

malé změny robot se opotřebuje, v chemické továrně se trochu změní suroviny apod.

výrazné morfologické změny vrcholy zanikají, nové vznikají, „emerging markets“

cyklické změny roční období, spotřeba elektřiny, ...

katastrofické změny bouchla elektrárna, nehoda na dálnici, ...

Byly navrženy různé postupy pro vyrovnání se s dynamickou fitness. Například *vyvolaná hypermutace* (při snížení fitness), *náhodná migrace* (při snížení fitness se generují noví náhodní jedinci) a obecně metody vedoucí k udržení diverzity populace: zmenšení selekčního tlaku, crowding, niching, subpopulace, dynamické druhy (které se množí jen mezi sebou).

Dynamická fitness je vyvolaná i kompetitivní koevolucí, a tedy evoluční souboje typ lovec-kořist lze označit za otevřenou evoluci.

3.4 Rojové optimalizační algoritmy.

3.4.1 Optimalizace hejnem částic

Anglicky *particle swarm optimization* – jedná se o populační prohledávací algoritmus inspirovaný hejny ptáků/hmyzu/ryb. Jedinec se nazývá **částice** a jde typicky o vektor reálných čísel. Neexistují křížení ani mutace, jak je známe.

Algorismus

```
1  init each particle
2  while not (max iterations or minimum error)
3      foreach particle p:
4          f = fitness(p)
5          if f > p.pBest
6              p.pBest = f
7      gBest = max(p.pBest for each particle p)
8      foreach particle p:
9          p.v = p.v +
10             + c1 * rand(0,1) * (pBest - p.position)
11             + c2 * rand(0,1) * (gBest - p.position)
12          p.position += p.v
```

Každá částice má rychlostní vektor v , který se aktualizuje podle nejlepší pozice částice v historii (řádek 10) a nejlepší globální pozice v historii (řádek 11). Učící konstanty c_1, c_2 se často nastavují na $c_1 = c_2 = 2$.

Pozn. celé to asi může být v jednom for cyklu s tím, že gBest se aktualizuje průběžně a ne po "generacích".

PSO jsou podobné GA – stochastický model, fitness pro ohodnocení, náhodná iniciální konfigurace atd. – ale současně se v mnohém liší: neexistují genetické operace, částice mají paměť a výměna informací probíhá pouze od nejlepších částic ostatním.

PSO nepoužívají gradient pro optimalizaci, což znamená, že optimalizovaná funkce nemusí být diferencovatelná.

3.4.2 Další rojové optimalizační algoritmy

Obecně se definuje **Swarm Intelligence (SI)** jako “*The emergent collective intelligence of groups of simple agents*”. Dvě základní vlastnosti jsou sebeorganizace a dělba práce. Kromě PSO sem lze zařadit ještě Ant Colony Optimization (ACO), Artificial Bee Colony (ABC), Glowworm Swarm Optimization, Cuckoo Search Algorithms a v jistém směru sem spadá i diferenciální evoluce (jelikož je population-based). Kromě DE se tyto algoritmy (a mnohé další, třeba i simulated annealing) označují také nálepkou *metaphor-based metaheuristics*, a to díky tomu, že jsou typicky inspirované nějakou reálnou skutečností (chování roje, chování mravenců, zpracování kovů apod.). Tyto se staly terčem kritiky pro nedostatek inovace a efektivity, kterou schovávají právě za poutavou metaforou (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_metaphor-based_metaheuristics).

Ant Colony Optimization (ACO)

Systém inspirovaný chováním mravenců při hledání potravy, konkrétně použitím feromonů. V podstatě jde o techniku nalezení nejlepší cesty v grafu. Agent (mravenec) se pohybuje v grafu a zanechává za sebou feromonovou stopu. Pohyb se řídí rovnicí:

$$p_{ij}^k(t) = \frac{([\tau_{ij}(t)]^\alpha \cdot [\eta_{ij}]^\beta)}{(\sum_{n \in J_k} [\tau_{in}(t)]^\alpha \cdot [\eta_{in}]^\beta)}$$

$p_{ij}^k(t)$ je pravděpodobnost přechodu mravence k z uzlu i do uzlu j v čase t , J_k jsou uzly, kam má mravenec k povoleno jít, η_{ij} symbolizuje „viditelnost“ mezi i a j a $\tau_{ij}(t)$ reprezentuje množství nevypařeného feromonu mezi i a j v čase t . Parametry α a β kontrolují, nakolik prohledávání závisí na feromonech. Každý mravenec k má také tabu list navštívených uzlů, aby nenavštívil nějaký dvakrát.

Umístění feromonů se řídí rovnicí:

$$\Delta\tau_{ij}^k = \begin{cases} \frac{Q}{L_k}(t) & \text{leží-li hrana } ij \text{ na cestě mravence } k \\ 0 & \text{jinak} \end{cases}$$

Q je konstanta, L_k je cena cesty (její délka), k je mravenec, t je čas (iterace).

Feromony se časem vypařují. Celková změna feromonu na hraně ij je tedy:

$$\tau_{ij}(t+1) = (1-p)\tau_{ij}(t) + \sum_{k=1}^m [\Delta\tau_{ij}^k(t)]$$

kde m je počet mravenců a p je míra vypařování. To je důležitý parametr algoritmu, který ovlivňuje poměr mezi explorací a exploatací.

Mírně vylepšená varianta ACO je Ant Colony System (ACS).

Dobrý přehled dalších algoritmů (např. Artificial Bee Colony) lze nalézt na <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0122827>

3.5 Memetické algoritmy, hill climbing, simulované žíhání.

Memetické algoritmy jsou EA obohacené o lokální prohledávání uvnitř cyklu. Základní princip je ten, že evolucí vyvinutý jedinec ještě před ohodnocením podstoupí proceduru lokálního prohledávání – to může být např. hill climbing, simulované žíhání nebo backpropagation u ANN).

Inspirováno **mémy** (angl. *meme* (čti /mi:m/)), což jsou ideje/myšlenky šířící se ve společnosti, které mohou podstoupit mutaci či selekci, stejně jedinci v klasické evoluci.

Alternativně jsou MA označovány jako *Baldwinian EA*, *Lamarckian EA* nebo jako *genetic local search*.

Algoritmus

```
1 t = 0, initialize P[0]
2 P[0].localSearch()
3 evaluate(P[0])
4 while notTerminated do
5     P[t] = selectIndividuals()
6     mutate(P[t])
7     P[t].localSearch()
8     evaluate(P[t])
9     P[t+1] = buildNextGen(P[t])
10    t++
```

Existují dva přístupy, co dělat s výsledkem:

Lamarckismus Když prohledáváním najdu lepšího jedince, vezmu ho (to je ovšem darwinisticky nekorektní, změnil jsem genotyp na základě fenotypu).

Baldwinismus Když lokálním prohledáváním najdu lepšího jedince, vezmu jen jeho fitness (ale neměním genotyp).

Hill climbing

Nejjednodušší informovaná metoda lokálního prohledávání stavového prostoru. Vstupem je uzel, ze kterého se má prohledávání zahájit. Nejprve je uzel expandován - jsou vygenerovány jeho sousední uzly a tyto uzly jsou ohodnoceny. Algoritmus vybere z nich nejlépe ohodnocený uzel a ten je nadále expandován.

Algoritmus tak expanduje uzly se stále vyšším ohodnocením, dokud nenarazí na uzel po jehož expanzi mají všechny jeho sousední uzly horší ohodnocení. Algoritmus nemá paměť, navštívené uzly okamžitě zapomíná.

Varianty:

first choice HC vs. steepest ascent HC First choice HC vezme prvního lepšího souseda, steepest zkouší všechny a vezme nejlepšího.

stochastic HC Ze zlepšujících sousedů vybere náhodně podle míry zlepšení.

random restart HC (or shotgun HC) Náhodné restarty v různých místech, částečně řeší problém uvíznutí v lokálním optimu.

Simulované žíhání

Lokální prohledávání kombinující HC a náhodnou procházku. Algoritmus náhodně volí stav okolí a vydá se do něj pokud:

- je lepší než aktuální stav
- je horší, ale zhoršení je povoleno s určitou mírou pravděpodobnosti odvozenou od aktuální **teploty**; teplota se přitom postupně snižuje podle „ochlazovacího“ schématu

Algoritmus

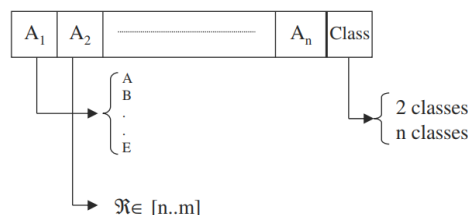
```
1  current = init()
2  for t = 1 to ∞
3      T = schedule(t)
4      if T = 0 then
5          return current
6      next = randomNeighbor(current)
7      ΔE = f(next) - f(current)
8      if (ΔE > 0) or (eΔE/T < rand(0,1))
9          current = next
```

3.6 Aplikace evolučních algoritmů (evoluce expertních systému, neuroevoluce, řešení kombinatorických úloh, vícekriteriální optimalizace).

3.6.1 Evoluce expertních systémů

Expertní systémy jsou modely z oblasti *strojového učení*, jejichž základní charakteristikou je, že pro výpočet svého výstupu používají pravidla IF: THEN. Zastupují tedy větev strojového učení založenou na *formální logice* (druhá, protikladná větev, reprezentovaná především neuronovými sítěmi, je založena na *konekcionismu*, tj. modeluje biologické fungování mozku, nikoli logické). Expertní systémy, které se učí pomocí simulované evoluce, se nazývají **learning classifier systems (LCS)**. Existují dvě základní paradigmat: *michiganský přístup* (jedinec je pravidlo) a *pittsburghský přístup* (jedinec je množina pravidel).

Nejprve ještě ke klasifikaci obecně. **Klasifikační úloha** spočívá v označování předkládaných instancí z nějaké domény správnou „nálepkou“, jejich přiřazení do nějaké **třídy** (kterých je omezená množina, často pouze dvouprvková). **Instance** mají pevnou strukturu danou konkrétní problémovou doménou, která se dá vyjádřit pevným počtem **atributů** (nebo *příznaků*, *angl. features*), které charakterizují tuto instanci; a v případě anotovaného datasetu má instance jako atribut i správnou třídu. Atributy obecně mohou být nominální (prvek nějaké konečné množiny), diskrétní nebo spojitě.

Pittsburghský přístup

Pittsburghský přístup je nejbližší klasickému GA. Jedinec v populaci je kompletní množina pravidel řešící daný problém. Tato množina může být různě velká, máme tedy jedince variabilní délky. Při klasifikaci může dojít ke *konfliktu pravidel*, tj. více pravidel může být použito pro klasifikaci dané instance – to lze řešit např. utříděním pravidel do seznamu, pak se z pravidel „matchujících“ danou instanci aplikuje to s nejnižším pořadovým číslem. **Genetické operátory** jsou poměrně komplikované, typicky jich je více a některé fungují na úrovni celých množin, některé na úrovni jednotlivých pravidel a některé na úrovni termů v pravidlech.

Fitness jedince se počítá takto: pro každou instanci v trénovací množině se vezme první matchující pravidlo a přiřadí se třída daná tímto pravidlem – ta se porovná s očekávanou třídou (trénovací vzorky jsou anotované). Fitness je pak dána procentem úspěšně klasifikovaných instancí.

Konkrétním reprezentantem pittsburghského přístupu je například systém GABIL. Ten je určen pro řešení *binární* klasifikace (tj. pouze 3 třídy) a funguje pouze pro domény s *nominálními* atributy. Jednotlivá pravidla (tzv. *komplexy*) jsou ve formátu *predikát* → *třída*, kde predikát je výraz v konjunktivně normální formě (CNF) ve tvaru

$$(A_1 = V_1^1 \vee \dots \vee A_1 = V_1^m) \wedge \dots \wedge (A_n = V_n^1 \vee \dots \vee A_n = V_n^m)$$

kde A_i je i -tý atribut a V_i^j je j -tá hodnota i -tého atributu. Taková pravidla lze pak zapsat pomocí binárního řetězce, například

1100|0010|1001|1

tedy vyjadřuje pravidlo: pokud první atribut nabývá první či druhé hodnoty, druhý atribut třetí hodnoty a třetí atribut první nebo čtvrté hodnoty, pak instance patří do třídy 1.

Na těchto binárních řetězcích lze pak snadno aplikovat genetické operátory. Ty fungují na různých úrovních:

na úrovni jedince (množiny pravidel) výměna pravidel, kopírování pravidel, generalizace pravidla, smazání pravidla, specializace pravidla, zahrnutí jednoho pozitivního příkladu

na úrovni komplexů rozdělení komplexu na 1 selektoru, generalizace selektoru (nahrazení 11...1), specializace generalizovaného selektoru, zahrnutí negativního příkladu

na selektorech mutace $0 \leftrightarrow 1$, rozšíření $0 \rightarrow 1$, zúžení $1 \rightarrow 0$,

Michiganský přístup

Zde je jedincem v populaci pravidlo. V klasickém GA typicky dojde ke konvergenci populace k jedinému řešení – my ale chceme získat množinu pravidel, ideálně docela ortogonálních. Jednou možností je **Iterative Rule Learning** přístup, který postupně generuje pravidla iterativním spouštěním GA. Tj. spustí se GA, najde se nejlepší pravidlo, to se uloží a z trénovací množiny se odstraní všechny správně klasifikované instance. Toto se opakuje, dokud není trénovací množina prázdná.

Michiganský přístup funguje trochu jinak. Na klasifikaci se podílí *celá populace*. Evoluce neprobíhá po generacích, nýbrž jen občas a jen na části populace. Konkrétně lze rozlišit fázi *objevování nových pravidel* (pomocí GA) a fázi *učení*, během které dochází k odměňování/penalizaci jedinců, jak si vedou při klasifikaci – od toho je pak odvozena jejich fitness.

Pravidla mohla mít na pravé straně kromě klasifikačního výstupu i další příznaky, tzv. „zprávy“. Na levé straně pravidel se pak mohly vyskytovat „receptory“ pro jejich příjem. Celý systém má frontu zpráv.

Problémem při klasifikaci celou populací realizace algoritmu odměn pro pravidla. Původní Hollandův návrh obsahoval tzv. *bucket brigade*: pravidla musejí dát část svého „kreditu“, když chtějí soupeřit o možnost být v cestě k řešení. Tento systém byl ale poměrně těžkopádný.

Zjednodušením tohoto systému byl **ZCS (Zero Classifier System)**. Neměl vnitřní zprávy ani žádný složitý systém alokace odměn. Síla pravidel se upravovala podle jednoduchého algoritmu:

- pravidlům, která odpovídají vstupu, ale mají jiný výstup, se síla zmenší násobením konstantou $0 < T < 1$
- všem pravidlům se zmenší síla o malou část B
- tahle síla se rozdělí rovnoměrně mezi pravidla, která *minule* odpověděla správně, zmenšená o faktor $0 < G < 1$
- nakonec, odpověď od systému se zmenší o B a rozdělí rovnoměrně mezi pravidla, která *ted'* odpověděla správně

Inovací bylo přidání **cover** operátoru. Ten řešil případy, kdy nebylo žádné pravidlo pro daný vstup. Pak bylo vygenerováno ad hoc. Pravidla jsou ve formátu 01#|0, kde 1 znamená „příznak nastal“, 0 opak a # je „žolík“. Pro nebinární nominální atributy lze samozřejmě použít rozšířenou abecedu. Ad hoc pravidlo bylo tedy vygenerováno tak, že se nějaké náhodné vstupní atributy nahradily # a zvolil se náhodný výstup.

Dalším vylepšením byl systém **XCS**, který zakládá fitness pravidla na jeho přesnosti, nikoliv „výdělku“, tj. dává šanci prosadit se i pravidlům, která vedou k akcím s malou odměnou. Tímto je podpořeno vyvíjení komplexního systému pravidel pokrývajících co nejvíce případů.

3.6.2 Neuroevoluce

Neuronové sítě se klasicky učí pomocí nějaké varianty backpropagation, ale jsou situace, kdy může být lepší pokusit se vyvinout optimální síť (řešící daný problém) pomocí EA. Mnohdy nelze *učení s učitelem* použít vůbec – například v robotice – a je nutno spoléhat na *zpětnovazební učení* (reinforced learning).

Předmětem evoluce mohou být synaptické váhy, struktura sítě, nebo obojí najednou.

Existují i hybridní přístupy, kdy jsou EA zkombinovány s lokálním prohledáváním. Je například možno pomocí GA najít počáteční vah a poté síť doučit pomocí klasické BP → výsledná fitness (BP je citlivé na počáteční nastavení vah).

Učení vah

Nejjednodušší je zakódovat váhy do vektoru a pak použít klasický floating point GA se standardními genetickými operátory. Problémy: mnoho parametrů optimalizováno naráz (stovky až tisíce hodnot synaptických vah); různé vzájemně si konkurující kódy reprezentují funkčně totožné sítě; předčasná konvergence. (Jednoduché) křížení navíc nefunguje příliš dobře, neboť výsledné vektory často nekódují validní síť.

Učení struktury

Prostor možných architektur je nekonečný a především nediferencovatelný, takže gradientní metody jsou k ničemu. Evoluce však může fungovat bez problémů. Strukturu sítě lze zakódovat několika způsoby:

přímé kódování – binární matice synapsí, před evolucí se typicky převedou na jeden dlouhý linearizovaný vektor

gramatické kódování 2D formální gramatiky, které jsou „programem“ pro vytvoření matice

růst sítě ve 2D rané pokusy v evoluční robotice, velmi neefektivní

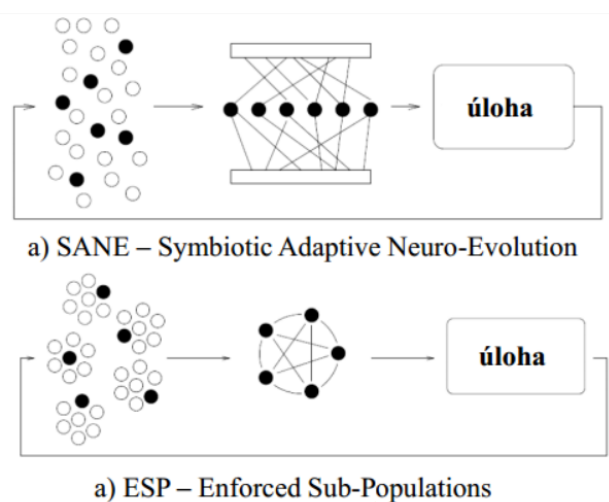
celulární kódování v podstatě Genetické programování – program obsahuje instrukce, jak zkonstruovat síť (operace typu: přidej neuron, rozděl neuron sériově/paralelně, přepoj synapsi apod.)

Evoluce částečných sítí

SANE (Symbiotic Adaptive Neuroevolution) je variantou neuroevoluce, kdy je struktura pevně daná: jediná skrytá vrstva, pevný počet skrytých neuronů. Jedinci v evoluci jsou neurony (včetně vstupních a výstupních vah). Při ohodnocování se náhodně vybere pevný počet neuronů z populace, postaví se síť a ta se vyhodnotí. Toto se opakuje tak, aby každý neuron z populace byl vybrán aspoň 10×. Fitness neuronu je pak průměrná fitness všech sítí, jichž byl součástí.

ESP (Enforced Sub-Populations) funguje na podobném principu, tj. architektura je opět předem daná s pevně daným počtem neuronů (na rozdíl od SANE může být i rekurentní).

Rozdíl je v tom, že pro každý z těchto „slotů“ se vyvíjejí neurony zvlášť, v oddělených subpopulacích. Takto navržená evoluce podporuje diverzitu (dobrá síť potřebuje různé druhy neuronů), potlačuje redundanci (neurony se vyvíjejí pro kompatibilní role) a implicitně rozděljuje prohledávaný prostor na podúlohy.

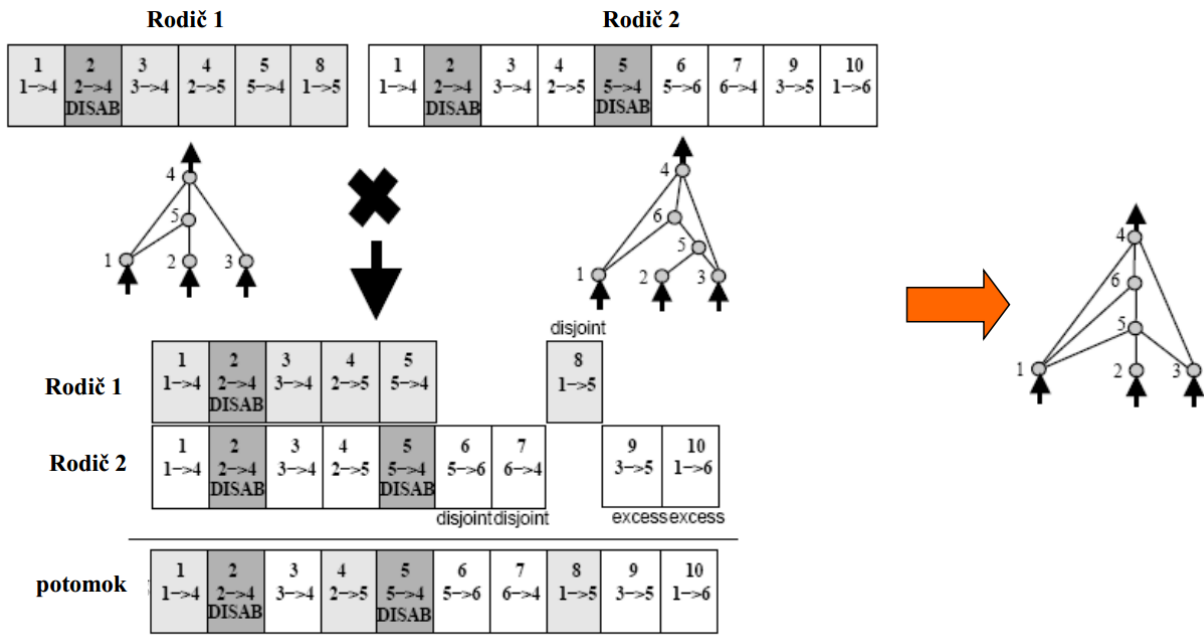
NEAT (Neuroevolution of Augmenting Topologies)

Základními charakteristikami algoritmu NEAT jsou:

1. evoluce topologie společně s vahami
2. smysluplné křížení pomocí historických značek
3. ochrana inovací pomocí druhů

Evoluce topologie zahrnuje přidání/odebrání synapse, přidání/odebrání vrcholu. Typicky se začíná od menší sítě, která postupně roste.

Každý neuron a každý synaptický spoj dostanou při svém vzniku svou *historickou značku* (nebo „rodné číslo“). Tato značka se dědí, takže i u různých potomků lze poznat, zda neurony/spoje mají stejný evoluční původ. Při křížení dvou jedinců se potom postupuje takto: pokud se uzel (neuron či spoj) vyskytuje pouze v jednom rodiči, je automaticky zkopírován; pokud se vyskytuje v obou, je náhodně vybrán jeden z nich.

Když během evoluce vznikne jedinec, který se výrazně liší od ostatních (na to musí být definovaná nějaká metrika), založí se nový **druh**. Ten je několik generací chráněný – jedinci nového druhu soutěží pouze mezi sebou.

3.6.3 Řešení kombinatorických úloh

EA jsou velmi vhodné pro řešení NP-těžkých úloh. Rozebereme několik příkladů:

Batoh (0-1 knapsack problem)

Problém: máme batoh o kapacitě C_{MAX} , množinu n věcí, z nichž každá má cenu $v(i)$ a objem $c(i)$. Úkolem je naplnit batoh tak, abychom maximalizovali sumu cen obsažených věcí a současně nepřekročili kapacitu batohu.

Kódování: Binární jedinci délky n , přímočará bitová mapa. Např. 0110010 znamená, že bereme věci s indexy 2, 3 a 6. Pozor, jedinci nemusí splňovat podmínku o C_{MAX} .

Operátory: Lze použít přímočaré křížení, mutaci a klasickou selekci.

Fitness: Bude mít 2 členy:

$$\max_{B \subset \{1..n\}} \sum_{i \in B} v(i) \text{ a současně } \min_{B \subset \{1..n\}} C_{MAX} - \sum_{i \in B} c(i)$$

Problém s víceúčelovou optimalizací lze řešit různě:

- Oba členy fitness zvážit a sečíst

- Použít jeden z obecných EA pro víceúčelové funkce
- Anebo chytrě změnit zakódování:
 - 1 znamená: DEJ věc do batohu POKUD se nepřeplní
 - takto dosáhneme i toho, že všechny řetězce jsou přípustná řešení

Problém obchodního cestujícího (TSP – travelling salesman problem)

Problém: Máme n měst, mezi nimi existují cesty definované délkou (úplný graf, ohodnocené hrany). Cílem je navštívit všechna města s co nejmenšími náklady – tj. najít co nejkratší hamiltonovskou kružnici.

Fitness: Délka cesty.

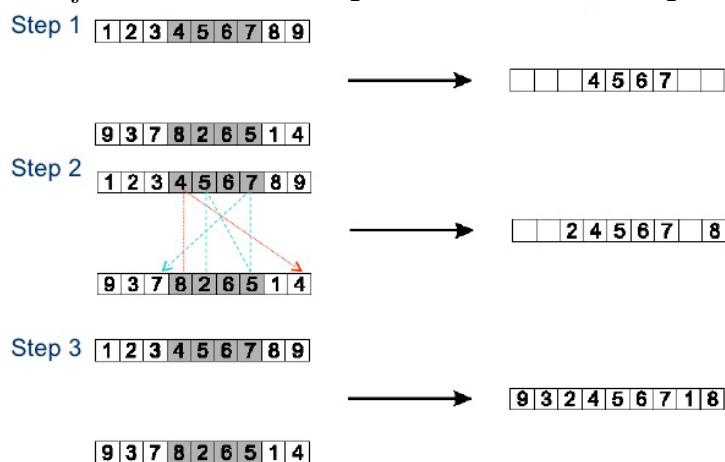
Existuje několik možných reprezentací a na nich závislých genetických operátorů:

reprezentace sousednosti: Cesta je seznam měst, město j je na pozici i , vede-li cesta z i do j . Např. (248397156) odpovídá cestě 1-2-4-3-8-5-9-6-7. Některé seznamy negenerují přípustnou cestu. Klasické křížení nefunguje. Schémata fungují, např. (*3*...) značí všechny cesty s hranou 2-3.

reprezentace bufferem Máme buffer vrcholů, třeba uspořádaný. Reprezentace představuje pořadí města v bufferu, města se z bufferu postupně mažou. Např. buffer (123456789) a reprezentace (112141311) kóduje cestu 1-2-4-3-8-5-9-6-7. V této reprezentaci lze použít jednobodové křížení.

reprezentace permutací Nejvíce přímočaré: řetězec (517894623) kóduje cestu 5-1-7-8-9-4-6-2-3. Klasické křížení nefunguje, byly navrženy speciální operátory (dobrý přehled viz ²):

PMX (partially mapped crossover) Náhodně vybereme podřetězec z rodiče 1, ten zkopírujeme do nového jedince. Pak se podíváme na tytéž pozice v rodiči 2. Pro každou hodnotu, která se ještě nevyskytuje v budovaném potomkovi, budeme hledat vhodné umístění: nechť chceme umístit hodnotu h , která se nachází v rodiči 2 na pozici i . Vezmeme hodnotu h_2 na téže pozici i , ale v rodiči 1. Pak se podíváme, kde se h_2 nachází v rodiči 2 – označme tuto pozici jako i_2 . Je-li to mimo zkopírovanou oblast, pak jsme našli vhodné umístění a zkopírujeme původní hodnotu h do nového potomka na i_2 . Je-li i_2 uvnitř kopírovaného intervalu, pak pokračujeme v hledání – do h_2 dosadíme hodnotu na i_2 v rodiči 1. Viz obr. 3.4.

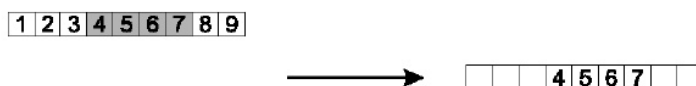
Obrázek 3.1: Partially mapped crossover (PMX)

OX (order crossover) Nejrychlejší křížení. Stejně jako v PMX nejprve vezmeme náhodný podinterval rodiče 1 a beze změny jej zkopírujeme do potomka. Poté

²<http://www.rubicite.com/Tutorials/GeneticAlgorithms/CrossoverOperators/PMXCrossoverOperator.aspx>

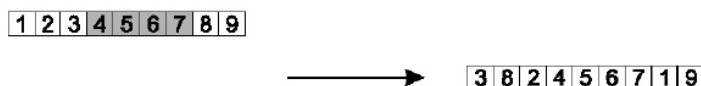
vezmeme nepoužité hodnoty z rodiče 2 a počínaje pravým koncem zkopírovaného intervalu je dokopírujeme do potomka.

- Copy randomly selected set from first parent

Parent 2: [9, 3, 7, 8, 2, 6, 5, 1, 4]

- Copy rest from second parent in order 1,9,3,8,2

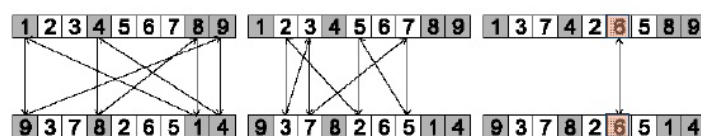

Parent 2: [9, 3, 7, 8, 2, 6, 5, 1, 4]

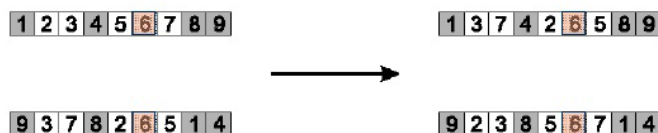
Obrázek 3.2: Order crossover (OX)

CX (cyclic crossover) Nejprve jsou identifikovány „cykly“ mezi dvěma rodiči: začneme první hodnotou v prvním rodiči, podíváme se na hodnotu na tomtéž indexu v rodiči 2, tuto hodnotu najdeme v rodiči 1, podíváme se na hodnotu na témže indexu v rodiči 2 atd. dokud neuzavřeme cyklus. Takto najdeme všechny cykly. Nového jedince pak vytvoříme kopírováním hodnot po cyklech: hodnoty z prvního cyklu zkopírujeme z prvního rodiče, hodnoty z druhého cyklu z druhého rodiče, hodnoty z třetího cyklu opět z prvního rodiče atd.

- Step 1: identify cycles

- Step 2: copy alternate cycles into offspring

Obrázek 3.3: Cyclic crossover (CX)

ER (edge recombination) Pro každé město si udělám seznam hran, které do/z něj vedou a jsou použity v některém z rodičů. Pak začnu náhodným městem a postupně napojuji další, přičemž vždy ze sousedů vybírám město s nejméně hranami (v případě shody náhodně). Může se stát, že nelze hranu vybrat, ale to se v praxi stává zřídka.

ER2 Vylepšení: označím si hrany, které jsou dvakrát (tj. v obou rodičích) a při výběru jim dávám přednost. To zachovává ještě více hran z obou rodičů.

Element	Edges	Element	Edges
1	2,5,4,9	6	2,5+,7
2	1,3,6,8	7	3,6,8+
3	2,4,7,9	8	2,7+,9
4	1,3,5,9	9	1,3,4,8
5	1,4,6+		

Choices	Element selected	Reason	Partial result
All	1	Random	[1]
2,5,4,9	5	Shortest list	[1 5]
4,6	6	Common edge	[1 5 6]
2,7	2	Random choice (both have two items in list)	[1 5 6 2]
3,8	8	Shortest list	[1 5 6 2 8]
7,9	7	Common edge	[1 5 6 2 8 7]
3	3	Only item in list	[1 5 6 2 8 7 3]
4,9	9	Random choice	[1 5 6 2 8 7 3 9]
4	4	Last element	[1 5 6 2 8 7 3 9 4]

Obrázek 3.4: Edge recombination 2 (ER2): příklad pro rodiče (123456789) a (937826514)

Mutace jsou obecně jednodušší (pro všechny reprezentace), používá se:

- inverze podcesty
- posun podcesty
- záměna 2 měst
- záměna podcest
- složitější heuristiky: např. **2-OPT**. Tento „chytrý operátor“ funguje tak, že se vyberou dvě hrany, ty se odeberou a nahradí jinými dvěma hranami (je jen jedna možnost). Nakonec se vybere kratší z obou vzniklých cest. Vlastně se jedná o mutaci, která vezme část cesty a tu vloží do jedince v opačném pořadí. 2-OPT se navíc ještě podívá, jestli je výsledek kratší a přijme ho jen pokud je.

2-OPT se přirozeně dá zobecnit na **k-OPT**, odstraní se k hran a vzniklé fragmenty se pospojují tak, aby výsledná cesta byla co možná nejkratší.

Úspěšnost evoluce závisí také na inicializaci. Nejčastěji jsou dvě varianty:

nejbližší sousedi Začni s náhodným městem, postupně vybírej jako další to nejbližší z dosud nevybraných.

vkládání hran Budujeme cestu T , na začátku náhodná hrana. K cestě T vyber nejbližší město c mimo T . Najdi hranu k -j v T tak, že minimalizuje rozdíl mezi k -c-j a k -j. Vyhod' k -j, vlož k -c-j do T .

3.6.4 Vícekriteriální optimalizace (MOEA – Multi-objective EA)

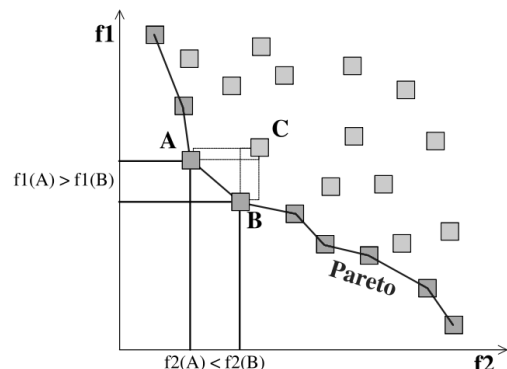
Velmi často potřebujeme optimalizovat více funkcí současně, tj. místo jedné fitness jich máme celý vektor $\vec{f} = (f_1, f_2, \dots, f_n)$. Ty si často odporují, nelze tedy najít řešení optimální pro všechny zároveň.

Řekneme, že řešení x **slabě dominuje** řešení y , jestliže x je ve všech kritériích aspoň tak dobré jako y , tj. $f_i(x) \leq f_i(y) \quad \forall i \in \{1, \dots, n\}$.

Řekneme, že x **dominuje** y , když jej slabě dominuje a navíc je aspoň v jedno kritériu lepší, tj. $\exists j : f_j(x) < f_j(y)$.

Řešení x a y jsou **nesrovnatelná**, jestliže x nedominuje y a y nedominuje x .

Pareto-optimální řešení (Paretova fronta, Pareto-optimální fronta) je množina jedinců, kteří nejsou dominováni žádným jiným jedincem. Je často nekonečná, hledáme konečnou aproximaci.

V případě MOEA není jeden nejlepší jedinec v populaci, používá se celá populace a považuje se za aktuální aproximaci Pareto-optimální množiny řešení.

Algoritmy

Hlavní rozdíl mezi jednokriteriálními a vícekriteriálními algoritmy je v selekci (operátory mohou klidně zůstat stejné). S čímž samozřejmě souvisí způsob, jakým se počítá fitness. Celkově je potřeba zajistit konvergenci k Pareto optimální frontě a zároveň zajistit i dobré pokrytí této fronty.

Agregace fitness Nejjednodušší přístup. Definujeme agregovanou fitness f jako váženou sumu všech f_i a problém řešíme jako klasickou jednokriteriální optimalizaci. Problémem je nastavení vah u jednotlivých f_i .

VEGA (Vector Evaluated GA) Populaci N jedinců utřídím podle každé z n fitness funkcí, poté pro každé i vyberu $\frac{N}{n}$ nejlepších jedinců dle f_i . Na ty poté aplikuji křížení, mutaci a provedu selekci do další generace.

Nevýhodou tohoto přístupu je obtížné udržování diverzity populace a často dochází ke konvergenci k extrémům jednotlivých f_i .

NSGA (Non-dominated sorting GA) Fitness se počítá pomocí dominance, diverzitu populace zaručuje **niching**.

Populace P je rozdělena na postupně konstruované fronty F_1, F_2, \dots , a to takto:

- F_1 je množina všech nedominovaných jedinců z P
- F_2 je množina všech nedominovaných jedinců z $P - F_1$
- F_3 je množina všech nedominovaných jedinců z $P - (F_1 \cup F_2)$
- \dots

Pro každého jedince i ve frontě F_k se spočte jeho *niching faktor* jako

$$sh(i) = \sum_{j \in F_k} sh(i, j)$$

kde

$$sh(i, j) = \begin{cases} 1 - \left(\frac{d(i, j)}{dshare} \right)^2 & \text{pro } d(i, j) < dshare \\ 0 & \text{jinak} \end{cases}$$

kde $d(i, j)$ je vzdálenost i a j , $dshare$ je předem daný parametr. Niching faktor tedy vyjadřuje, jak blízko jsou další jedinci v populaci. Čím blíže 0, tím osamocenější jedinec je, naopak hodnota blízká 1 znamená mnoho blízkých sousedů.

Jedinci z F_1 dostanou nějakou „dummy fitness“ dělenou jejich niching faktorem. Jedinci z F_2 dostanou jinou dummy fitness, která je menší než fitness nejhoršího jedince z F_1 a opět se dělí jejich niching faktorem; atd.

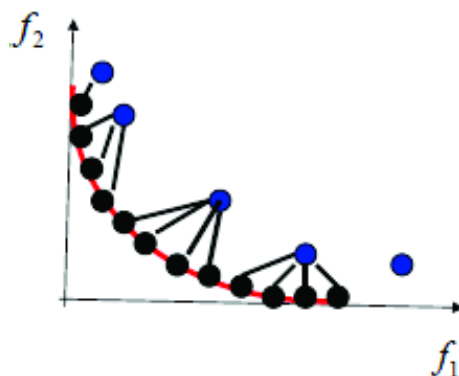
NSGA II Odstraňuje nutnost určení $dshare$ – nahrazuje ji **crowding distance**, což je součet přes všechna kritéria, vzdálenosti nejbližšího horšího (v daném kritériu) a nejbližšího lepšího jedince. Fitness se pak ve skutečnosti nepočítá, namísto toho se v turnajové selekci porovnávají jedinci nejprve podle čísla fronty (menší je lepší), v případě remízy podle crowding distance (větší je lepší – jedinci jsou v řídce osídlené oblasti a tedy lépe přispívají k pokrytí fronty).

Dále zavádí elitismus: stará a nová generace jsou spojeny, utříděny a z nich se pak vybírá lepší část do další populace. Postupně se kopírují fronty (od nejlepší) dokud se vejdu do populace, z fronty, která se již nevejde celá, se vybírá podle turnajové metody popsané výše.

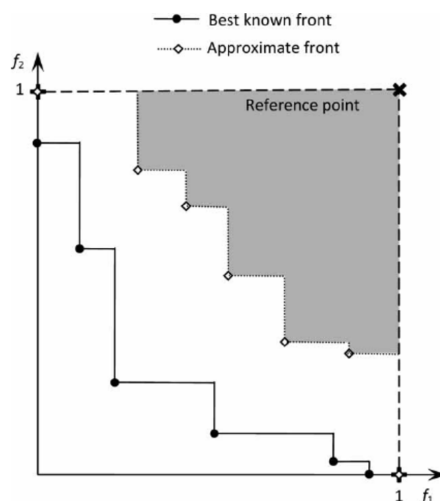
Porovnání algoritmů

Pro porovnání kvality řešení dvou různých algoritmů je třeba vyhodnotit, která z výsledných populací lépe aproximuje Pareto optimální množinu.

IGD (Inverted Generational Distance) IGD měří průměrnou vzdálenost každého řešení na *skutečné* Pareto optimální frontě k nejbližšímu řešení ve výsledné množině. Díky tomu indikátor vyjadřuje jak blízkost řešení k Pareto-optimální frontě (convergence), tak to, jestli jsou řešení po frontě rozmístěna rovnoměrně (spread). Menší hodnoty tohoto indikátoru jsou lepší.

Hyperobjem (HV – hypervolume) Hyperobjem vyjadřuje objem prostoru domínovaného danou množinou (a omezeného zvoleným referenčním bodem). V případě, že máme jen dvě funkce, které obě najednou minimalizujeme, tak se jedná o plochu „nad“ body, které jsou obrazy jedinců v populaci. Plocha je shora omezena referenčním bodem (jinak by byla nekonečná). Tento indikátor opět spojuje jak konvergenci, tak pokrytí Pareto-optimální fronty. Větší hodnoty tohoto indikátoru jsou lepší. Někdy se také jako indikátor používá rozdíl hyperobjemu *skutečné* Pareto optimální fronty a aproximace nalezené algoritmem. Potom jsou samozřejmě lepší menší hodnoty.

Část III

Strojové učení

Kapitola 4

Strojové učení a jeho aplikace

- 4.1 Strojové učení; prohledávání prostoru verzí, učení s učitelem a bez učitele, pravděpodobnostní přístupy, teoretické aspekty strojového učení.
- 4.2 Evoluční algoritmy; základní pojmy a teoretické poznatky, hypotéza o stavebních blocích, koevoluce, aplikace evolučních algoritmů.
- 4.3 Strojové učení v počítačové lingvistice a algoritmy pro statistický parsing.
- 4.4 Pravděpodobnostní algoritmy pro analýzu biologických sekvencí; hledávání motivů v DNA, strategie pro detekci genů a predikci struktury proteinů.

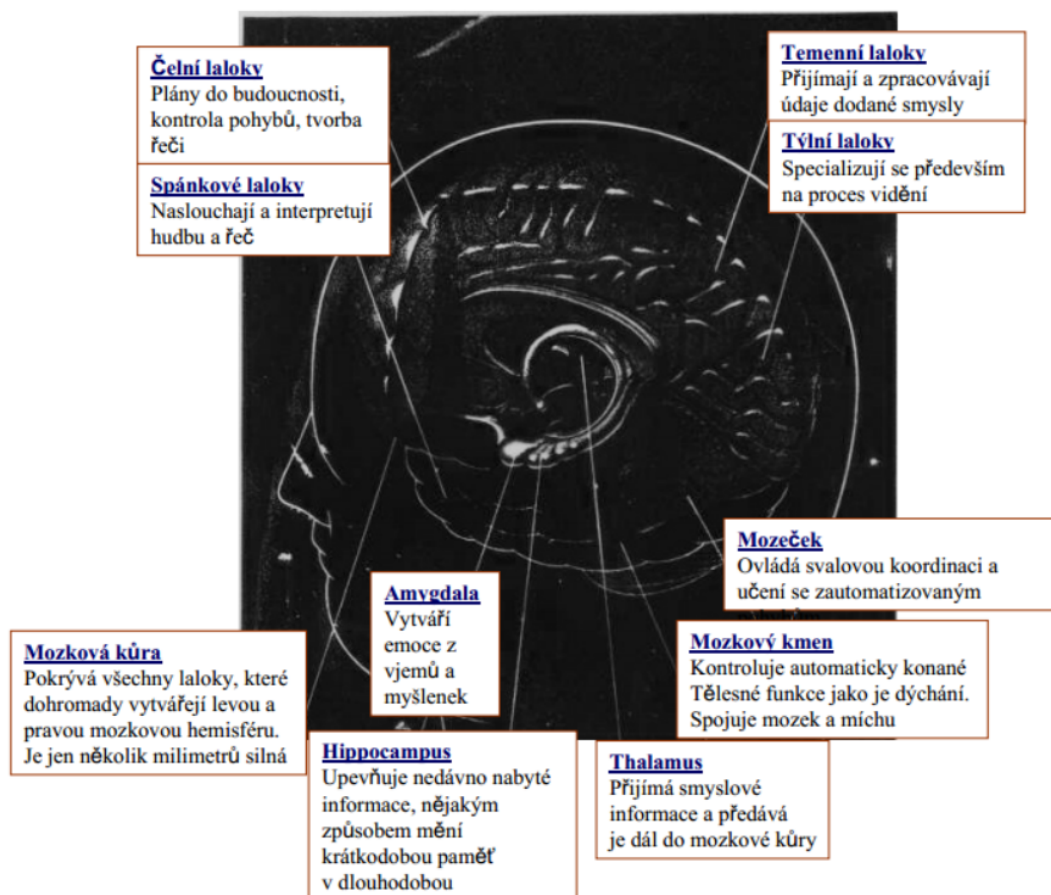
Kapitola 5

Neuronové sítě

5.1 Neurofyziologické minimum.

Neuronové sítě jsou výpočetní model inspirovaný lidským mozkem a jeho fungováním, proto rozebereme základní biologické poznatky.

5.1.1 Mozek

5.1.2 Neuron

Biologický neuron se skládá z **těla (somatu)**, **dendritů** a **axonu**. Jednotlivé neurony jsou spojeny prostřednictvím **synapsí**.

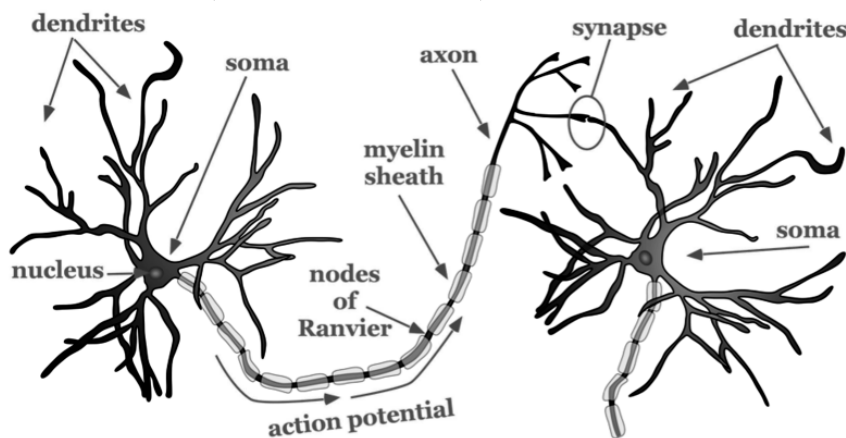
tělo (soma) Obsahuje organely neuronu včetně jádra (nukleus). Na základě signálů z dendritů může dojít k **excitaci**.

dendrity „Antény“ neuronu, místa vstupu signálů z ostatních neuronů (přijímací strana synapse). Místa synapsí jsou pokryta speciální membránou plnou tzv. *receptorů*, které detekují neurotransmittery v synaptické mezeře (*synaptic cleft*). Délka cca 2-3 mm.

axon Jediný výstup neuronu, který však bývá bohatě (typicky pravoúhle) rozvětvený. Přenáší signál k synapsím a dále do ostatních napojených neuronů. Délka může být i přes 1 m.

synapse Místo kontaktu z jiným neuronem. Dochází původně elektrický signál přivedený axonem se zde mění na chemický, který překlene mezeru (*synaptic cleft*) mezi presynaptickou a postsynaptickou plochou (z axonu jednoho neuronu do dendritu jiného neuronu). Na 1 neuron připadá až 10^6 spojů s jinými neurony.

Kromě neuronů se v mozku nachází ještě *glie*, které mají především podpůrnou funkci. Prvním typem jsou **astrocyty**, které vyplňují prostor mezi neurony a obalují místa synapsí, čímž brání šíření neurotransmitterů mimo *synaptic cleft*. Druhým typem jsou **myelinating glia**, které obalují axony (celý obal se nazývá *myelin*). Obálka není zcela souvislá, v pravidelných intervalech je membrána axonu exponována (tzv. *node of Ranvier*).

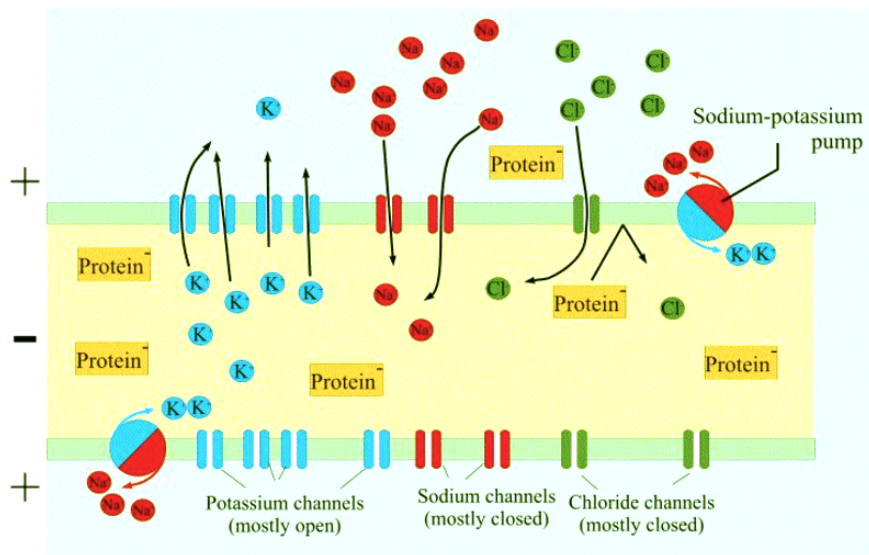

5.1.3 Přenos signálu

Obal neuronu tvoří *membrána*, která se skládá ze dvou vrstev molekul **fosfolipidů**. V membráně jsou umístěny **iontové pumpy** a **kanály**. Iontové kanály volně propouští ionty daného typu, iontové pumpy je přenášejí aktivně a spotřebovávají přitom energii (ve formě ATP). Každý kanál či pumpa jsou selektivní vůči jednomu typu iontů: především K^+ , Na^+ a Cl^- .

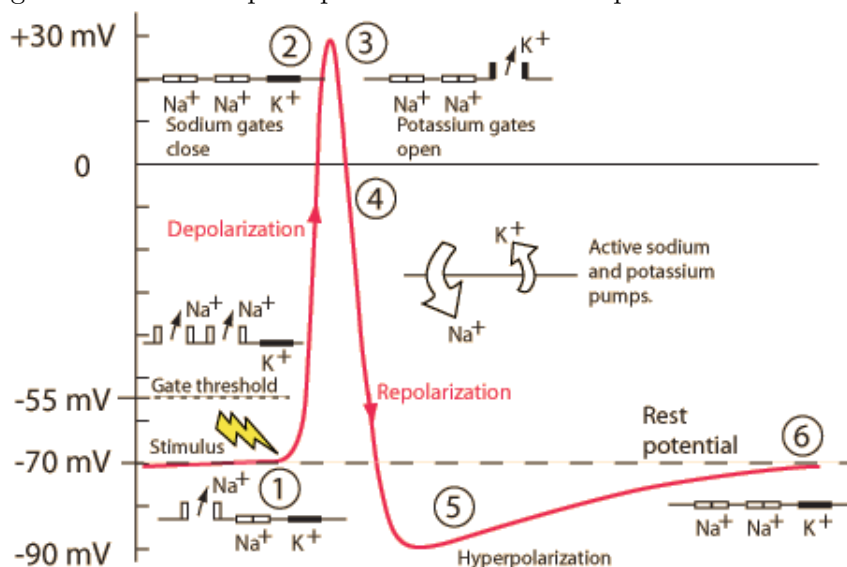
Klidový potenciál

Pomocí pump je udržována neustálá **polarizace membrány**. Vně je kladný potenciál, uvnitř záporný (rozdíl se pohybuje kolem -70 mV). Nejvíce prominentní jsou sodíko-draslíkové pumpy, které pumpují K^+ dovnitř a současně Na^+ ven. Draslíkové kanály jsou otevřené, takže nepoměr koncentrace draslíkových iontů vně a uvnitř se může vyrovnávat. Sodíkové kanály jsou ovšem uzavřené, takže sodík zůstává více koncentrovaný vně. To vede k zápornému potenciálu uvnitř neuronu.

Akční potenciál

Některé Na^+ a K^+ kanály jsou *voltage-gated*, tj. při dosažení jisté úrovně napětí (-55 mV) dochází k jejich automatickému uzavření/otevření. Tím je umožněno generování akčního potenciálu. Přílivem Na^+ (například z jiného neuronu, vybuzením receptorů v dendritech) dochází k depolarizaci neuronu. Dosáhne-li depolarizace kritické úrovně (*threshold*), dojde k uzavření K^+ kanálů a otevření Na^+ kanálů a rapidnímu přílivu Na^+ dovnitř neuronu, neboť v něm je stále negativní potenciál. Tzv. *rising phase*. Příliv je natolik veliký, že dojde k tzv. *overshoot*, kdy je vnitřek neuronu nabit kladně na cca 40 mV . V tuto chvíli dochází k uzavření Na^+ kanálů a otevření K^+ kanálů a potenciál se opět začíná snižovat - tzv. *falling phase*. Jelikož je otevřeno více K^+ kanálů než obvykle (klasické + voltage-gated), dochází k tzv. *undershoot*, tj. hyperpolarizaci neuronu. Po zavření voltage-gated kanálů se napětí opět ustálí na klidovém potenciálu.

5.1.4 Paměť

Krátkodobý paměťový mechanismus Založen na cyklickém oběhu vzruchů v neuro-nových sítích. Proběhne-li tato cirkulace cca 300-krát, začne docházet k fixaci infor-mace ve střednědobé paměti – to trvá cca 30 s.

Střednědobý paměťový mechanismus Založen na změnách „vah neuronů“. Změna váhových koeficientů v synapsi je vyvolána mnohonásobným působením téhož signálu na příslušných synaptických přechodech. Ve spánku přecházejí některé z takto ucho-vaných informací do dlouhodobých pamětí. Informace se uchovává několik hodin a

případně i dnů.

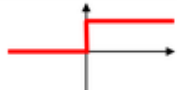
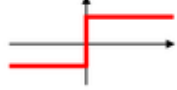
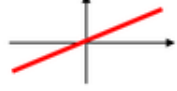

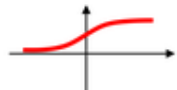

Dlouhodobý paměťový mechanismus Spočívá v kopírování informací ze střednědobé paměti do bílkovin, které jsou uvnitř neuronů – hlavně v jejich jádrech. Některé takto uchovávané informace zůstanou v organismu celý život.

5.2 Modely pro učení s učitelem, algoritmus zpětného šíření, strategie pro urychlení učení, regularizační techniky a generalizace.

5.2.1 Modely pro učení s učitelem

Formální neuron

Formální neuron s vahami $(w_1, w_2, \dots, w_n) \in \mathbb{R}^n$, prahem $\theta \in \mathbb{R}$ a přenosovou funkcí $f : \mathbb{R}^{n+1} \times \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ počítá pro libovolný vstup $\vec{x} \in \mathbb{R}^n$ svůj výstup y jako hodnotu přenosové funkce f v \vec{x} , $f[\vec{w}, \theta](\vec{x})$. Mezi nejznámější **přenosové funkce** (také **aktivační funkce**) patří *skoková* (unit step), *sigmoidální* nebo *hyperbolická tangentoida*. **Potenciál neuronu** je vážená suma jeho vstupů: $\xi = \sum_{i=1}^n x_i w_i + \theta$. Právě tento potenciál je vstupem přenosové funkce (na přehledu níže je potenciál neuronu označen písmenem z).

Activation function	Equation	Example	1D Graph
Unit step (Heaviside)	$\phi(z) = \begin{cases} 0, & z < 0, \\ 0.5, & z = 0, \\ 1, & z > 0, \end{cases}$	Perceptron variant	
Sign (Signum)	$\phi(z) = \begin{cases} -1, & z < 0, \\ 0, & z = 0, \\ 1, & z > 0, \end{cases}$	Perceptron variant	
Linear	$\phi(z) = z$	Adaline, linear regression	
Piece-wise linear	$\phi(z) = \begin{cases} 1, & z \geq \frac{1}{2}, \\ z + \frac{1}{2}, & -\frac{1}{2} < z < \frac{1}{2}, \\ 0, & z \leq -\frac{1}{2}, \end{cases}$	Support vector machine	
Logistic (sigmoid)	$\phi(z) = \frac{1}{1 + e^{-z}}$	Logistic regression, Multi-layer NN	
Hyperbolic tangent	$\phi(z) = \frac{e^z - e^{-z}}{e^z + e^{-z}}$	Multi-layer NN	

Perceptron

(Jednoduchý) **perceptron** je výpočetní jednotka sestávající z jediného neuronu se skokovou přenosovou funkcí, tj.

$$y = f[\vec{w}, \theta](\vec{x}) = \begin{cases} 1 & \sum_{i=1}^n w_i x_i \geq \theta \quad \text{tedy pokud} \quad \vec{w} \cdot \vec{x} \geq \theta \\ 0 & \text{jinak} \end{cases}$$

Často se uvažuje tzv. **rozšířený váhový a vstupní vektor**, kde je navíc umělý vstup s konstantní hodnotou 1 a vahou $-\theta$, tj. $\vec{w}_{ext} = (w_1, w_2, \dots, w_n, -\theta)$, $\vec{x}_{ext} = (x_1, x_2, \dots, x_n, 1)$. Potom lze práh neuronu považovat za váhu speciálního vstupu a přenosovou funkci počítat jako

$$y = f[\vec{w}, \theta](\vec{x}) = \begin{cases} 1 & \vec{w}_{ext} \cdot \vec{x}_{ext} \geq 0 \\ 0 & \text{jinak} \end{cases}$$

Jednoduchý perceptron ve skutečnosti realizuje **dělicí nadrovinu**, jejíž poloha je dána váhovým vektorem: je to množina všech bodů $\vec{x} \in \mathbb{R}$, pro něž $\vec{w} \cdot \vec{x} = 0$. Ve dvourozměrném případě odpovídá perceptron dělicí přímce. Všechny body na jedné straně přímky jsou perceptronem klasifikovány jako 1, všechny body na druhé straně jako 0. Formálně mluvíme o *pozitivním a negativním podprostoru*: **otevřený (uzavřený) pozitivní podprostor** určený váhovým vektorem \vec{w} je množina všech bodů $\vec{x} \in \mathbb{R}$, pro něž $\vec{w} \cdot \vec{x} > 0$ ($\vec{w} \cdot \vec{x} \geq 0$). **Negativní podprostor** je definován analogicky.

Abychom mohli formulovat typy úloh, které perceptron umí řešit, budeme také potřebovat následující definici:

Dvě množiny A a B se nazývají **lineárně separabilní** v n -rozměrném prostoru, pokud existuje $n + 1$ reálných čísel $w_1, w_2, \dots, w_n, \theta$ takových, že každý bod $\vec{x} = (x_1, x_2, \dots, x_n) \in A$ splňuje $\sum_{i=1}^n w_i x_i \geq \theta$ a každý bod $\vec{x} = (x_1, x_2, \dots, x_n) \in B$ splňuje $\sum_{i=1}^n w_i x_i < \theta$. Pokud dokonce v obou případech platí ostrá nerovnost, mluvíme o **absolutní lineární separabilitě**.

Lze dokázat, že pokud jsou dvě množiny separabilní, jsou i absolutně separabilní (idea důkazu: posun přímky o $\varepsilon/2$).

Nalezení vhodné dělicí nadroviny pro zadané body je ekvivalentní nalezení vhodného vektoru \vec{w} . To probíhá pomocí **perceptronového učení**:

1. inicializace vah náhodnými hodnotami $w_i(0)$
2. předložení trénovacího vzoru, tj. $\vec{x} = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ a očekávaného výstupu $d(t)$
3. výpočet skutečného výstupu jako $y(t) = \text{sgn}(\vec{w} \cdot \vec{x})$
4. adaptace vah:

$w_i(t+1) = w_i(t)$	výstup je správný
$w_i(t+1) = w_i(t) + x_i$	výstup je 0 a měl být 1
$w_i(t+1) = w_i(t) - x_i$	výstup je 1 a měl být 0

5. pokud t nedosáhl požadované hodnoty, přejdi ke kroku 2

Základním principem je natáčení vektoru \vec{w} (který je kolmý na dělicí nadrovinu) ve směru kladných vzorků. Je-li výstup kroku 3 kladný, svírají \vec{w} a \vec{x} úhel menší než 90° , je-li záporný, je úhel větší než 90° .

Pro nastavení počátečních vah může být použita jednoduchá heuristika: vezmi průměr kladných vstupů mínus průměr záporných vstupů.

Další heuristikou je použít parametr učení $\eta \in (0, 1)$, který ovlivňuje plasticitu modelu. Váhy se pak aktualizují podle $w_i(t+1) = w_i(t) + \eta \cdot x_i$, resp. $w_i(t+1) = w_i(t) - \eta \cdot x_i$.

Věta (konvergence perceptronového algoritmu učení): *Nechť P a N jsou konečné a lineárně separabilní množiny. Potom provede perceptronový algoritmus učení konečný počet aktualizací váhového vektoru \vec{w} .*

Důkaz. Nejprve provedeme 3 zjednodušení:

1. Sjednotíme P a N jako $P' = P \cup N^-$, kde N^- jsou negované prvky N .
2. Vektory P' normalizujeme.
3. Váhový vektor bude také normalizovaný. Předpokládané řešení označíme jako \vec{w}^* .

Nyní uvažíme situaci v kroku t , kdy došlo k aktualizaci váhového vektoru pomocí nějakého $\vec{p}_i \in P'$, tedy $w_{t+1} = \vec{w}_t + \vec{p}_i$ (pro přehlednost přesuneme t do dolního indexu). Nyní budeme zkoumat úhel mezi \vec{w}^* a w_{t+1} , konkrétně výraz:

$$\cos \rho = \frac{\vec{w}^* \cdot w_{t+1}}{\|\vec{w}^*\| \|w_{t+1}\|} \quad (5.1)$$

Pro výraz v čitateli víme, že:

$$\vec{w}^* \cdot w_{t+1} = \vec{w}^* \cdot (\vec{w}_t + \vec{p}_i) = \vec{w}^* \cdot \vec{w}_t + \vec{w}^* \cdot \vec{p}_i \geq \vec{w}^* \cdot \vec{w}_t + \delta$$

kde $\delta = \min\{\vec{w}^* \cdot \vec{p} \mid \forall \vec{p} \in P'\}$. Protože \vec{w}^* definuje *absolutní* lineární separaci P a N , víme, že $\delta > 0$. Indukcí dostáváme

$$\vec{w}^* \cdot w_{t+1} \geq \vec{w}^* \cdot \vec{w}_0 + (t+1)\delta \quad (5.2)$$

Pro výraz ve jmenovateli platí

$$\|w_{t+1}\|^2 = (\vec{w}_t + \vec{p}_i) \cdot (\vec{w}_t + \vec{p}_i) = \|\vec{w}_t\|^2 + 2\vec{w}_t \cdot \vec{p}_i + \|\vec{p}_i\|^2$$

Všechny vektory v P' jsou normalizovány, takže poslední člen je roven 1. Navíc $\vec{w}_t \cdot \vec{p}_i \leq 0$ (jinak by nebylo třeba aktualizovat váhový vektor), takže dostáváme

$$\|w_{t+1}\|^2 \leq \|\vec{w}_t\|^2 + \|\vec{p}_i\|^2 \leq \|\vec{w}_t\|^2 + 1$$

a indukcí dostaneme

$$\|w_{t+1}\|^2 \leq \|\vec{w}_0\|^2 + (t+1) \quad (5.3)$$

Porovnáním 5.2 a 5.3 s původní 5.1 dostáváme nerovnici

$$\cos \rho \geq \frac{\vec{w}^* \cdot \vec{w}_0 + (t+1)\delta}{\sqrt{\|\vec{w}_0\|^2 + (t+1)}}$$

Pravá strana nerovnice roste proporcionálně k \sqrt{t} , a protože $\delta > 0$, mohla by být libovolně velká. Protože ale $\cos \rho \leq 1$, musí existovat horní mez a počet aktualizací váhového vektoru musí být konečný. □

Zmíníme ještě, že popsany algoritmus není jediný. Existují různé varianty a vylepšení, ve slajdech pí. Mrázové je popsán ještě *přihrádkový algoritmus*.

Neuronová síť

Neuronová síť je uspořádaná 6-tice $M = (N, C, I, O, w, t)$, kde:

- N je konečná neprázdná množina neuronů
- $C \subseteq N \times N$ je neprázdná množina orientovaných spojů mezi neurony
- $I \subseteq N$ je neprázdná množina vstupních neuronů
- $O \subseteq N$ je neprázdná množina výstupních neuronů
- $w : C \rightarrow \mathbb{R}$ je váhová funkce
- $t : N \rightarrow \mathbb{R}$ je prahová funkce

Neurony jsou typicky uspořádány do vrstev, pak mluvíme o **vrstevnatých sítích**. První vrstva je **vstupní vrstva** sestávající ze vstupních neuronů, ty nemají v grafu spojů žádné předchůdce a **jejich výstup je roven jejich vstupu**. Poslední vrstva je **výstupní vrstva** obsahující výstupní neurony. Zbylé vrstvy jsou **skryté vrstvy**.

Typicky uvažujeme síť s acyklickým grafem spojů, tzv. **dopředné síť** (angl. **feed-forward networks**). Síť obsahující cykly nazýváme obecně **rekurentní síť**.

5.2.2 Algoritmus zpětného šíření (Backpropagation)

Nejpoužívanější algoritmus učení pro neuronové sítě. Cílem učení je nastavit váhy sítě tak, aby síť správně počítala výstupy pro předkládané vzory. Přitom však není specifikována ani skutečná, ani očekávaná aktivita skrytých neuronů. Jedná se o tzv. *gradientní metodu*, tzn. snaží se minimalizovat nějakou (chybovou) funkci, k čemuž využívá kroky ve směru gradientu funkce v aktuálním bodě.

Pro konečnou množinu trénovacích vzorů T lze celkovou chybu vyjádřit pomocí rozdílu mezi skutečným a požadovaným výstupem sítě u každého předloženého vzoru. Definujeme tedy **chybovou funkci** jako

$$E = \frac{1}{2} \sum_{p \in T} \sum_{j \in O} (y_{j,p} - d_{j,p})^2$$

kde T je trénovací množina, O jsou výstupní neurony, $y_{j,p}$ je skutečný výstup neuronu j pro vzor p a $d_{j,p}$ je očekávaná odezva neuronu j na vzor p . Používá se kvadratická chyba, aby se zanedbal směr chyby. Zlomek $1/2$ je ve vzorci pouze pro pohodlnější počítání při pozdějším derivování.

Cílem učení je minimalizovat chybu na dané trénovací množině. Úprava vah sítě probíhá iterativně, tj. předloží se vzor, porovná se skutečný a očekávaný výstup, spočte se chyba, adaptují se váhy a pak se pokračuje dalším vzorem. Váhy se upravují od výstupní vrstvy směrem ke vstupní a *proti gradientu chybové funkce*.

Dlužno poznamenat, že síť je po naučení ještě třeba otestovat na nezávislé testovací množině, aby se stanovila její úspěšnost.

Adaptační pravidla

V každém kroku aktualizujeme váhy:

$$w_{ij}(t+1) = w_{ij}(t) + \Delta_E w_{ij}(t)$$

kde w_{ij} je váha spoje mezi neurony i a j ; a $\Delta_E w_{ij}(t)$ je přírůstek váhy přispívající k minimalizaci chyby E . Ten nalezneme „derivací chyby ve směru této váhy“, kteroužto hodnotu pak odečteme:

$$\Delta_E w_{ij}(t) = -\frac{\partial E}{\partial w_{ij}} = -\frac{\partial E}{\partial y_j} \cdot \frac{\partial y_j}{\partial \xi_j} \cdot \frac{\partial \xi_j}{\partial w_{ij}}$$

Hodnota y_j je skutečný výstup neuronu j a ξ_j je potenciál neuronu j , tj. vážená suma jeho vstupů. Tento vzorec ještě dále upravíme, a to zvlášť pro výstupní vrstvu a pro skryté vrstvy.

Aktualizace synaptických vah pro výstupní vrstvu:

$$\begin{aligned} \Delta_E w_{ij}(t) &\cong -\frac{\partial E}{\partial y_j} \cdot \frac{\partial y_j}{\partial \xi_j} \cdot \frac{\partial \xi_j}{\partial w_{ij}} \\ &= -\frac{\partial E}{\partial y_j} \cdot \frac{\partial y_j}{\partial \xi_j} \cdot \frac{\partial}{\partial w_{ij}} \sum_{i'} w_{i'j} y_{i'} \\ &\stackrel{(1)}{=} -\frac{\partial E}{\partial y_j} \cdot \frac{\partial y_j}{\partial \xi_j} \cdot y_i \\ &\stackrel{(2)}{=} -\frac{\partial E}{\partial y_j} \cdot f'(\xi_j) \cdot y_i \\ &\stackrel{(3)}{=} -(y_j - d_j) \cdot f'(\xi_j) \cdot y_i = \delta_j \cdot y_i \end{aligned}$$

Rovnost (1) platí, neboť v sumě je pouze jediný člen, v němž se vyskytuje „proměnná“ w_{ij} , a to $w_{ij}y_i$, který bude po derivaci roven y_i . Ostatní členy jsou vůči w_{ij} konstantní a jejich derivace je tedy 0.

Rovnost (2) pracuje pouze s jiným vyjádřením druhého zlomku. Neboť $y_j = f(\xi_j)$ a tedy druhý zlomek je vlastně pouze jednoduchá derivace přenosové funkce.

Rovnost (3) platí triviálně z definice chybové funkce. Ta je suma rozdílů $(y_k - d_k)$, z nichž pouze jediný zůstane po derivaci nenulový. Celkovou derivaci chyby E podle potenciálu ξ_j označíme symbolem δ_j (bude se nám to hodit později).

Aktualizace synaptických vah pro skryté vrstvy:

$$\begin{aligned}
\Delta_E w_{ij}(t) &\cong -\frac{\partial E}{\partial y_j} \cdot \frac{\partial y_j}{\partial \xi_j} \cdot \frac{\partial \xi_j}{\partial w_{ij}} \\
&\stackrel{(1)}{=} -\frac{\partial E}{\partial y_j} \cdot f'(\xi_j) \cdot y_i \\
&\stackrel{(2)}{=} -\left(\sum_k \frac{\partial E}{\partial \xi_k} \cdot \frac{\partial \xi_k}{\partial y_j}\right) \cdot f'(\xi_j) \cdot y_i \\
&= -\left(\sum_k \frac{\partial E}{\partial \xi_k} \cdot \frac{\partial}{\partial y_j} \sum_{j'} w_{j'k} y_{j'}\right) \cdot f'(\xi_j) \cdot y_i \\
&\stackrel{(3)}{=} -\left(\sum_k \frac{\partial E}{\partial \xi_k} \cdot w_{jk}\right) \cdot f'(\xi_j) \cdot y_i \\
&\stackrel{(4)}{=} -\left(\sum_k \delta_k \cdot w_{jk}\right) \cdot f'(\xi_j) \cdot y_i = \delta_j \cdot y_i
\end{aligned}$$

Rovnost (1) plyne stejně, jako v předchozím případě (zestručněno).

Rovnost (2) platí, neboť y_j již není výstup neuronu ve výstupní vrstvě, který by šlo přímo porovnat s očekávaným výstupem, nýbrž výstup nějakého vnitřního neuronu. Budeme tedy iterovat přes všechny neurony k , do nichž vede spoj z j (a y_j tedy přispívá do potenciálu ξ_k) a tak vyjádříme vliv y_j na celkovou chybu takto nepřímo.

Rovnost (3) platí analogicky jako rovnost (1) v předchozím případě.

Rovnost (4) využívá označení δ_j zavedeného v předchozím případě. Jak je vidět, pro úpravu vah vedoucích do vnitřního neuronu j potřebujeme znát δ_k pro všechny vrcholy k , do nichž vede z j hrana. Toto vynucuje počítat směrem od výstupní vrstvy, neboť pro všechny výstupní neurony umíme δ_k jednoduše spočítat. Pak můžeme spočítat δ_k (a aktualizace vah) pro předposlední vrstvu, pak pro před-předposlední atd.

Než přejdeme k finálnímu sjednocení vzorců a vyjádření aktualizace vah, vyjádříme si ještě $f'(\xi_j)$. Pracujeme se *sigmoidální přenosovou funkcí*, tj. $f(\xi_j) = \frac{1}{1+e^{-\lambda \xi_j}}$. Pro tu platí zajímavá a užitečná věc, a to že $f'(\xi_j) = \lambda f(\xi_j)(1 - f(\xi_j))$ neboli $f'(\xi_j) = \lambda y_j(1 - y_j)$.

Nyní tedy umíme vyjádřit přírůstek váhy jako

$$w_{ij}(t+1) = w_{ij}(t) + \alpha \delta_j y_i$$

kde

$$\delta_j = \begin{cases} (d_j - y_j) \lambda y_j (1 - y_j) & \text{pro výstupní neuron} \\ \left(\sum_k \delta_k \cdot w_{jk}\right) \lambda y_j (1 - y_j) & \text{pro skrytý neuron} \end{cases}$$

Parametr $\alpha \in (0, 1)$ nazýváme **parametrem učení**.

Posledním kouskem skládačky je přidání členu reprezentujícího setrvačnost učení:

$$w_{ij}(t+1) = w_{ij}(t) + \alpha \delta_j y_i + \alpha_m (w_{ij}(t) - w_{ij}(t-1))$$

kde α_m nazýváme **moment učení**. Vyvážení parametrů α a α_m určuje, nakolik se učení řídí gradientem a nakolik setrvačností.

Nyní se pokusíme celý algoritmus zpětného šíření stručně shrnout:

Krok 1: Zvolte náhodné hodnoty synaptických vah.

Krok 2: Předložte nový trénovací vzor ve tvaru:

$$[\text{vstup } \vec{x}, \text{požadovaný výstup } \vec{d}]$$

Krok 3: Vypočítejte skutečný výstup. Aktivita neuronů v každé vrstvě je dána pomocí:

$$y_j = f(\xi_j) = \frac{1}{1 + e^{-\lambda \xi_j}}, \quad \text{kde } \xi_j = \sum_i w_{ij} y_i$$

Krok 4: Aktualizujte váhy postupně směrem od výstupní vrstvy ke vstupní podle vzorce

$$w_{ij}(t+1) = w_{ij}(t) + \alpha \delta_j y_i + \alpha_m (w_{ij}(t) - w_{ij}(t-1))$$

kde

$$\delta_j = \begin{cases} (d_j - y_j) \lambda y_j (1 - y_j) & \text{pro výstupní neuron} \\ \left(\sum_k \delta_k \cdot w_{jk} \right) \lambda y_j (1 - y_j) & \text{pro skrytý neuron} \end{cases}$$

a dále

- $w_{ij}(t)$ je váha spoje z neuronu i do neuronu j v čase t
- α je parametr učení
- α_m je moment učení
- ξ_j je potenciál neuronu j
- δ_j je chyba na neuronu j
- k je index pro neurony z vrstvy nad neuronem j
- λ je strmost přenosové funkce

Krok 5: Přejdi ke kroku 2.

- 5.3 Asociativní paměti, Hebbovské učení a hledání suboptimálních řešení, stochastické modely.**
- 5.4 Umělé neuronové sítě založené na principu učení bez učitele.**
- 5.5 Modulární, hierarchické a hybridní modely neuronových sítí.**
- 5.6 Genetické algoritmy a jejich využití při učení umělých neuronových sítí.**